

DAGPENGEMODTAGERES UDFORDRINGER I DET MODERNE SAMFUND

Forår
2013

En sociologisk undersøgelse af dagpengemodtageres oplevelse af udfordringer i hverdagslivet

Speciale i Sociologi

Udarbejdet af: Mathilde Pape Madsen

Vejleder: Michael Hviid Jacobsen

Antal ord: 24.365

Stud. Cand. Scient. Soc, 10. semester, speciale i Sociologi, forår 2013.

Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Institut for Sociologi og Social Arbejde, Aalborg
Universitet

Titelblad

Forfatter: Mathilde Pape Madsen

Uddannelse: Kandidatuddannelsen i Sociologi
Samfundsvidenskabeligt fakultet
Aalborg Universitet

Vejleder: Michael Hviid Jacobsen

Projekttitel: Dagpengemodtageres udfordringer i det moderne samfund

Antal anslag: 24.365 (~86 normalsider)

Forord

Dette speciale er udarbejdet på kandidatuddannelsen i Sociologi ved Aalborg Universitet. Specialet er udarbejdet i ønsket om en dybere indsigt de udfordringer dagpengemodtagere oplever i deres hverdag som ledige, i det moderne samfund. Jeg har igennem min uddannelse arbejdet med projekter indenfor såvel organisations sociologi, som arbejds- og uddannelses sociologi, hvilket har afstedkommet interessen for netop denne problemstilling.

En tak skal lyde til min vejleder, Michael Hviid Jacobsen, har været behjælpelig med god inspiration og konstruktiv kritik undervejs i speciale forløbet. Endvidere vil jeg gerne takke Vibeke Poulsen Graven for deltagelse og kommentarer ved mit speciale seminar.

God læselyst!

Mathilde Pape Madsen

English Abstract

This master thesis focuses on the unemployed citizens challenges in the modern society of today.

I will try to analyze which challenges the individuals who are outside the labor market and thus stands in the middle of the crossfire of the internal - and external pressures, experienced in their everyday life in the modern society of today, which are characterized by both the recession and unemployment.

In the first part of the thesis I present the problem area, including my problem: *"The unemployed citizens challenges in the modern society of today"* and I presents the definition of the thesis' key concepts including; work norm, unemployment and recession, unemployment insurance, challenges and everyday life, as well as a limitation of the problem.

In the second part of the thesis I review the research design and methodology of empirical data. This section discusses the theoretical assumptions, the application of theory and empirical data collection method and quality and ethical considerations. Throughout the thesis I have used *focus group interviews* as a method, which is clearly examined as a method, and strengths and weaknesses of the methodology are discussed.

In the thesis the third part, I present the chosen theories, which are *"The theory of Stigma"*, by Erving Goffman (2009), *"The Struggle of Recognition"* by Axel Honneth (2003), *"The Corrosion of Character"*, by Richard Sennett (1999) and *"The Time Bind"* By Arlie Russell Hochschild (2003). In this part I explain the theory of the content and theoretical concepts are clarified, after which I explain the theory of the application in accordance with this thesis.

In the thesis' part four theoretical concepts are used and they are confronted by the obtained results by the empirical data from the *focus group interviews* and it is by this interaction, the analysis is produced. Finally, in the last part of this thesis, I gather up the main results of the analysis and I seek to summarize the theory of technical concepts and empirical findings that may explain each other, according to the thesis' problem.

Based on the thesis, I conclude that there is no definitive answer to the problem regarding which challenges that fills most in the in the everyday life of the unemployed. However, I can point out some trends which are based on the theories and which seems to be of importance for the life of the unemployed and the challenges they face in their everyday lives.

This conclusion is followed by a perspective, with a discussion of the reflections, which have arisen to me along the way as the study progressed, especially concerned about the method being used to collect data.

Indhold

Titelblad	2
Forord.....	3
English Abstract.....	4
Indledning	8
Specialets formål og opbygning	11
Problemfelt	13
Problemformulering	13
Begrebsafklaring, afgrænsning og inspiration	13
Forskningsdesign og metode	18
Forskningsdesign	18
Videnskabsteoretiske overvejelser	18
Den Adaptive tilgang	20
Kvalitativ metode	21
Fokusgruppeinterview som metode	22
Interviewsituationen	23
Interviewguide	28
Baggrunden for indsamling af empiri	31
Rekruttering af informanter til fokusgruppeinterview	31
Kvalitetskriterier og etik	33
Reliabilitet	33
Validitet	33
Etik.....	34
Teori	36
Identitetsdannelse og social interaktion – <i>Stigma (2009)</i>	36
Identitetsdannelse og anerkendelse – <i>Behovet for anerkendelse (2003)</i>	40
Individets vilkår i det moderne samfund - <i>Det fleksible menneske (1999)</i>	43
Håndtering af det moderne samfunds udfordringer - <i>Tidsfælden (2003)</i>	46
Analyse.....	51
Analysestrategi.....	51
Læsevejledning til citater anvendt i analysen.....	51
Liste over informanter	52

Analyse	55
Oplevelsen af stress	55
Strukturer og rutiner som ledig	57
Personligt ansvar	60
Uvishedens pres	61
Personlige forandringer i forbindelse med ledighed	63
Forståelse og fordomme	65
Fremtidsforestillinger	68
Det bedste og det værste ved at være ledig.....	68
Konklusion	70
Perspektivering og kritiske overvejelser	72
Litteraturliste.....	73
Fra World Wide Web:.....	73
Bøger:.....	74
Bilagsoversigt:	78
Bilag 1:.....	78
Fokusgruppeinterview, præsentation og rekruttering af informanter	78
Bilag 2:.....	80
Interviewguide	80
Bilag 3:.....	84
Uddrag af mailkorrespondance med kontaktpersonen ved Aalborg Jobcenter.	84
Bilag vedlagt på cd-rom:.....	85
Transskribering af Fokusgruppeinterviews:.....	85
Lydfiler med de optagede fokusgruppeinterviews	85

Indledning

I det flydende moderne samfund, hvor tidligere absolutte værdier synes opløste, finder individet i stigende grad sin identitet i kraft af sit arbejde (Bauman 2000: 81-101). Fortidens forudsigelige og sikre livsmønstre er afløst af uforudsigelighed og usikkerhed og livsplanlægningen er blevet endnu vigtigere og dog endnu sværere (Haviv 2007:27). Arbejdet er blevet det meningsskabende for individets liv og det er igennem arbejdet at individet realiserer sig selv. Dette være sig både søgen efter livets grundlæggende værdier såvel som i individets higen efter succes, selvtilfredshed og kollektiv anerkendelse. Hvor arbejdet tidligere ansås som et middel til at tjene til dagen og vejen, er arbejdet i dag blevet en målsætning i sig selv, hvilket har konsekvenser, som strækker sig langt ud over arbejdsmarkedets grænser og griber ind i såvel familielivet, som fritidssfæren (Jacobsen i Haviv 2007: 28). Arbejde - og privatliv er vokset sammen og arbejdspladsen er i stigende grad blevet en identitetsmarkør for samfundets medlemmer. I nyere forskning tales endog om, at arbejdet har overtaget den funktion, som religionen tidligere havde for mennesket, således at mennesket i dag anser realiseringen af dem selv i arbejdslivet, som en form for religion (Haviv 2007:20). Det vil sige, at det nu er arbejdet der giver individet retningslinjer for livet, og at individet derfor dyrker arbejdet, som man tidligere dyrkede religioner (Haviv 2007:31).

Individet bruger som følge af ovenstående også mere og mere tid på at arbejde og ifølge undersøgelser foretaget af Socialforskningsinstituttet (SFI) vedrørende *danskernes faktiske - og ønskede arbejdstid*, påtager tre ud af fire fuldtidsbeskæftigede danskere sig ofte overarbejde, til trods for et udtalt ønske om at arbejde mindre (SFI 1999:7) Når overarbejdstimer samt timer fra eventuelle bijob tillægges den faktiske arbejdstid, ligger den gennemsnitlige ugentlige arbejdstid dermed på henholdsvis 38,8 timer for kvinder og 41,4 timer for mænd (SFI 1999: 7). Arbejdet er blevet så betydningsfuldt for individet, at der er opstået en form for frygtkultur, hvor frygten for ikke at leve op til arbejdspladsens evigt stigende forventninger, konstant hænger som en sky over hovedet på individet (Haviv 2007:28). Arbejdet er af altafgørende betydning for at være en del af nutidens forbrugerorienterede samfund og uden arbejdet vil individet blot være en overflødig undværlighed (Haviv 2007: 28). Derfor er arbejdet i stigende grad også afgørende for medlemmernes tid, forbrug, identitet, mobilitet og livskvalitet og individet sættes under et

ydre- såvel som et indre pres, der får individet til at arbejdere endnu mere og endnu hårdere, for dels at forbedre bidraget til samfundet og dels at øge egne muligheder (Haviv 2007: 40).

Individet står således i et krydspres mellem ydre og indre forventninger, og personer som står uden for arbejdsmarkedet, synes i den forbindelse ikke at besidde særligt gunstige muligheder for at opnå hverken identitetsdannelse eller livskvalitet, i et samfund der er styret af arbejdets rolle. Ifølge arbejdssamfundets strukturer integreres individet igennem forbrug og dermed bliver individet samtidig afhængig af forbruget, for at kunne være frit (Bauman 2000:111). Arbejdersamfundet skaber dermed en ambivalens, som kan medføre individualisering og eksklusion og det synes vanskeligt at opnå anerkendelse og respekt fra omgivelserne uden et arbejde.

Denne udvikling synes problematisk i en tid, hvor den verdensomspændende økonomiske krise såvel som globaliseringen, igennem flere år har haft en stigende effekt på antallet af arbejdsløse herhjemme, og en betragtelig del af samfundets medlemmer nu står udenfor for arbejdsmarkedet (DST 2013). Som resultat heraf har den danske dagpengereform undergået en del forandringer de senere år og den politiske debat som disse forandringer har affødt, fremstilles dagligt i såvel de talte som skrevne medier og lægger til grund for stor diskussion om dagpenge systemet i den offentlige debat. Overskrifterne: *"Mange nordjyder mister dagpenge"*, *"Politikerne vidste besked"*, *"Bølgeeffekt spiller stor rolle"* var alle at finde på blot én enkelt dag i maj 2013, endda i samme trykte nyhedsmedie, hvilket tydeligt beskriver hvor meget problemstillingen fylder i mediernes dagsbillede (Nordjyske Stiftstidende 2013). En anden overskrift som vakte opsigt i mediebilledet i maj lød: *"Efter dagpengereform: Ledigheden skulle falde, nu falder de ledige"* og omhandlede politikernes interne debat om dagpengereformen, som efterhånden synes svære at finde hoved og hale i for den almene borger (Morgenavisen Jyllandsposten 2013).

I den forbindelse er også den offentlige debat om retten til dagpenge taget til, hvilket ikke synes at være uden konsekvenser. Mediernes kritiske fremstillinger af personer på overførselsindkomster, der til trods for fuld arbejdsdygtighed undgår at komme i arbejde, samt diskussioner om "de fattige arbejdsløse" har vakt harme og skilt vandene hos såvel politikere som befolkningen. Ifølge ph.d.-forsker i velfærd, Troels Fager Hedegaard, opstår

der som resultat af denne omtale af sager som *"Fattig-Carina"* og *"Dovne-Robert"* fordomme overfor dagpengemodtagere:

"Selvom de to ikke er repræsentative for arbejdsløse, popper de op i mange danskeres hukommelse, når talen falder på mennesker uden arbejde. [...] fordi de [sager] var så markante og provokerende" (Avisen 2013).

Retorikken i debatten er altså strammet til og fronterne trukket op. Igennem medierne tager arbejdsløse nu til genmæle og ytrer hvorledes de oplever at blive gjort til syndebukke for krisens vedvare og at de dagligt må kæmpe med omgivelsernes fordomme overfor deres duelighed som samfundsborgere:

"Det er stressende nok i sig selv ikke at kunne finde arbejde. Når debatten så kører, får jeg at vide, at vi er dovne og at det er vores egen skyld, at vi er ledige. Det gør mig bekymret og smitter i den grad af på mine ansøgninger og jobsamtaler" (Avisen 2013).

Således udtaler den 38-årige Chris Alban til Avisen.dk i en artikel netop omhandlende den hårde tone i den offentlige debat. I samme artikel konstaterer Stressrådgiver Helle Alsted endvidere, at den nedladende omtale kan virke særligt stressende, når man som ledig i forvejen står i en sårbar situation:

"Retorikken gør det legitimt at fordømme de ledige, og det er ekstremt hårdt for mennesker, der bruger alle deres vågne timer på at komme ud af deres situation" (Avisen 2013).

En undersøgelse, udført af analyseinstituttet SSI Danmark for "Min A-kasse", viser at seks ud af ti arbejdsløse oplever, at den offentlige debat om samfundets arbejdsløse er for hård i tonen (Min A Kasse 2013) Undersøgelsen er foretaget på baggrund af 761 repræsentativt udvalgte danskere, der i løbet af 2012 eller 2013 i en periode modtog kontanthjælp eller dagpenge og viser endvidere at hele 74 % af de adspurgte oplever fordomme om arbejdsløshed, fra samfundets side.

I betragtning af at hver anden dansker i løbet af deres arbejdsliv, oplever at være arbejdsløs, synes denne undersøgelses resultater at være tankevækkende (Min A Kasse 2013). Ledighed er i dag er et vilkår for rigtig mange danskere på arbejdsmarkedet og en problemstilling der rejser sig heraf, må være hvilke konsekvenser til de udfordringer samfundet stiller de ledige

har. Arbejdersamfundets hierarki overlader umiddelbart ikke meget til dem, der står nederst - og det synes derfor ikke at være uden menneskelige omkostninger, når individet oplever at blive sat udenfor arbejdsmarkedet.

Som følge af arbejdsløsheden oplever mange danskere, ifølge undersøgelsen, både manglende overskud og endda stress i hverdagen. Stressfaktorerne synes imidlertid ikke at have noget med travlhed at gøre, som man typisk forbinder med oplevelsen af stress med, men derimod handler det i højere grad om de bekymringer som knytter sig til det at være arbejdsløs. Bekymringer om fremtiden, om økonomi, om af afslag fra potentielle arbejdsgivere og bekymringer skabt på baggrund af den uvished, man som ledig må leve med, når man ikke ved hvad fremtiden bringer. Stressfaktorerne er således forskellige fra hvad man tidligere har set i arbejdssammenhænge, men stressen rammer i samme grad når der forefindes uoverensstemmelser mellem de ressourcer et individ har til rådighed og de krav pågældende stilles. Ifølge undersøgelsen opleves der endvidere flere forskellige niveauer af stress i forbindelse med arbejdsløshed. Disse niveauer betegnes henholdsvis som *over- og understress*, hvor oplevelsen af overstress, kan forekomme hvis den ledige ikke kan leve op til de krav der stilles fra kommunen, mens understress er et fænomen der forekommer fordi den ledige oplever frustrationer over ikke at kunne bruge sine evner og talenter tilstrækkeligt uden et arbejde (Min A Kasse 2013).

Stresssymptomer bør tages alvorligt, uanset på hvilket niveau de befinder sig, og dog mente 70 procent af de adspurgte i undersøgelsen for Min A Kasse, at der er ringe fokus på de psykiske konsekvenser som følger i kølvandet på arbejdsløshed. En problemstilling som unægtelig bør tages alvorligt og som har vakt min interesse for hvorledes ledige danskere i 2013 formår at tage imod og håndtere de udfordringer som samfundet stiller dem.

Specialets formål og opbygning

De ovenstående betragtninger relaterer sig til en bred vifte af samfundsmæssige forhold samt de udfordringer som samfundet stiller individet. Jeg vil i nærværende speciale søge at vise, hvilke udfordringer de individer som står udenfor arbejdsmarkedet og dermed står midt i krydsilden for de indre – og ydre pres, oplever i et samfund præget af lavkonjunktur og arbejdsløshed.

I første del af specialet præsenteres problemfeltet, herunder min problemformulering samt definitionen af begreberne; arbejdsnorm, arbejdsløshed og lavkonjunktur, arbejdsløshedsforsikring (Dagpenge) samt udfordringer og hverdagsliv, samt en afgrænsning for problemstillingen.

I anden del af specialet gennemgås det anvendte forskningsdesign samt metoden for empiriindsamlingen. I dette afsnit drøftes de videnskabsteoretiske forudsætninger, anvendelsen af teori og empirisk data, indsamlingsmetoden samt kvalitetskriterier og etiske overvejelser.

I specialets tredje del præsenteres de valgte teorier. Her redegøres der for teoriernes indhold og teoretiske begreber afklares, hvorefter jeg vil redegøre for teoriernes anvendelse i henhold til dette speciale.

I specialets fjerde del bringes de teoretiske begreber i spil og stilles overfor de af empiriindsamlingen fremkomne resultater og i dette samspil fremstilles analysen.

I sidste del af specialet opsamles hovedresultaterne fra analysen og jeg søger at opsummere hvilke teoritekniskebegreber samt empiriske resultater der kan forklare eller afkræfte hinanden, i henhold til specialets problemstilling. Herefter følger en perspektivering, med en diskussion af de refleksioner der er opstået undervejs som undersøgelsen er skredet frem.

Problemfelt

Formålet med nærværende speciale er at undersøge hvilke udfordringer nutidens arbejdersamfund opstiller for de individer som står uden et arbejde og dermed står midt i krydsilden for såvel indre som ydre pres. Endvidere vil jeg søge at påvise hvorledes disse udfordringer, håndteres af individet i dagligdagen.

Problemformulering

Problemformuleringen lyder herfor som følgende:

Hvilke udfordringer møder man som dagpengemodtager i et samfund præget af en stærk arbejdersnorm, hvor lavkonjunktur og høj arbejdsløshed hersker og hvordan håndteres disse udfordringer af dagpengemodtageren?

Begrebsafklaring, afgrænsning og inspiration

Jeg har nedenfor valgt at definere samt afgrænse de begreber jeg anvender i problemformuleringen. Andre relevante definitioner vil fremgå løbende i teksten. Slutteligt i dette afsnit vil der forekomme et kort resume af Birte Bech-Jørgensens værk "*Når hver dag bliver hverdag*", som jeg har ladet mig inspirere af forud for mine egen undersøgelse.

Arbejdersnorm

Som beskrevet i indledningen, råder der i Danmark en tradition, der foreskriver at alle arbejdsdygtige mænd og kvinder i den produktive alder skal udføre lønarbejde, for herved at bidrage til såvel egen som samfundsmæssig reproduktion. Det forventes at enhver skal kunne forsørge sig selv og sine, samt have et arbejde der bidrager gunstigt til samfundsøkonomien. Jeg har i nærværende speciale valgt at indkredse ovennævnte under begrebet *arbejdersnorm*.

Dette begreb, *arbejdersnorm*, er imidlertid ikke noget nyt begreb, men derimod et begreb som oftere og oftere dukker op i litteratur omhandlende problematikker på arbejdsmarkedet i det moderne samfund. Jeg har forud for denne undersøgelse blandt andet stødt på begrebet i et lignende studieprojekt omhandlende de psykosociale konsekvenser arbejdsmarkedsmarginalisering kan have for arbejdsløse kontanthjælpsmodtagere, hvor begrebet ligeledes søgte at indramme den tradition som hersker i et moderne samfund, der fordrer at alle arbejdsdygtige mænd og kvinder skal forsørge sig selv og sin familie (Haunstrup 2012: 12).

Arbejdsløshed og lavkonjunktur

Ifølge den officielle danske arbejdsløshedsstatistik, udarbejdet af Danmarks Statistik på grundlag af oplysninger fra Arbejdsmarkedsstyrelsens Centrale Register for Arbejdsmarkedsstatistik, CRAM, ligger den danske ledighedsprocent under tiden¹ uændret på 6,0 procent af arbejdsstyrken (DST 2013). Denne statistik omfatter alle modtagere af arbejdsløshedsdagpenge samt de kontanthjælpsmodtagere, der er registreret som arbejdsløse ved arbejdsformidlingen eller i kommunen (DSD 2013).

Arbejdsløshedsforsikring (Dagpenge)

Arbejdsløshedsforsikring er en forsikring, som administreres af statsanerkendte arbejdsløshedskasser, såkaldte a-kasser, der i tilfælde af medlemmers ledighed, udbetaler arbejdsløshedsdagpenge. Formålet med forsikringen er at kompensere for en del af det indkomsttab, medlemmer må undergå i tilfælde af arbejdsløshed (DSD 2013, a). I langt de fleste lande er arbejdsløshedsforsikring obligatorisk og statsligt organiseret, men i Danmark er den frivillig og organiseret på faglig basis. Det vil sige, at det er helt op til den enkelte at sørge for at blive medlem af en arbejdsløshedskasse (a-kasse) og dermed forsikre sig imod arbejdsløshed.

Historisk set blev alle danskere sikret ret til offentlig hjælp, hvis de ikke kunne forsørge sig selv, igennem vedtagelsen af Grundloven i 1849. Dog blev det længe anset som værende nedværdigende at være nødsaget til at modtage hjælp fra det offentlige og det var længe forbundet med tab af rettigheder, som for eksempel stemmeretten eller retten til at gifte sig (Danmarkshistorien 2013).

Fra starten af 1890'erne gennemførtes der imidlertid en række nye love for fattige og gamle, der brød med de hidtidige principper og der opstod private hjælpe-kasser, som organiserede sig i fagforbund for faglærte arbejdere. Udbredelsen af arbejdsløshedsforsikringen skete dog først for alvor ved indførelsen af *Arbejdsløshedskasseloven* i 1907, som var den første danske lov om statsstøtte til arbejdsløshedskasser. Loven var en offentligt støttet forsikringsordning rettet mod arbejdsløshed og dermed et udtryk for stigende offentlig hjælp, dog ud fra et forsikringsprincip, hvor den enkelte selv skulle bidrage, mens det offentlige ydede tilskud (Danmarkshistorien 2013). Igennem denne lov indførtes der statsanerkendelse af

¹ April 2013

arbejdsløshedskasserne og staten overtog dermed den finansielle risiko, i situationer hvor a-kassernes formue kunne risikere at slippe op, som f.eks. ved længerevarende lavkonjunktur (DSD a, 2013).

Retten til at modtage arbejdsløshedsdagpenge, er betinget af, at a-kassemedlemmet opfylder en række krav, som blandt andet vedrører varigheden af medlemskabet samt den forudgående arbejdsperiode. En fuldtidsforsikret lønmodtager skal således have indberettet mindst 1.924 timers arbejde i de tre forudgående år op til arbejdsløshedsperioden, og en deltidsforsikret lønmodtager skal have indberettet mindst 1.258 timer, for at opnå ret til dagpenge. (Beskæftigelsesministeriet 2013, a).

Endvidere er der opstillet en række kriterier for medlemmets rådighed for arbejdsmarkedet. Disse kriterier indebærer at man som dagpengemodtager skal sørge for at være registreret som arbejdssøgende hos kommunens jobcenter, have et godkendt og ajourført CV liggende på www.jobnet.dk² have bopæl - og opholde sig i Danmark, kunne overtage arbejde med én dags varsel, være aktiv søgende af former for arbejde (man er i stand til at varetage), samt deltage i de møder, samtaler, aktiviteter og tilbud som a-kassen eller kommunens jobcenter indkalder til. Det er herefter a-kassen, som vurderer i hvilken grad medlemmerne lever op til kriterierne og dermed kan modtage dagpenge (Beskæftigelsesministeriet 2013, a).

Arbejdsløshedsforsikringen dækker i dag retten til at modtage arbejdsløshedsdagpenge i to år indenfor en periode på tre år. Når man har opbrugt retten til dagpenge, kan man optjene retten til en ny dagpengeperiode ved at arbejde i mindst 52 uger inden for de seneste tre år, hvis man er fuldtidsforsikret og 34 uger, i så fald man er deltidsforsikret (Beskæftigelsesministeriet 2013, b).

Udfordringer og håndteringer

Med begrebet udfordringer ønsker jeg at indfange de problematikker som dagpengemodtagere møder i deres hverdag. Dette være sig lige fra de helt lavpraktiske udfordringer i hverdagen, med hensyn til jobsøgning og familieliv – til de mere eksistentielle problematikker, omhandlende de følelsesmæssige og psykologiske udfordringer.

² www.jobnet.dk er et forum på internettet udviklet af Arbejdsmarkedsstyrelsen og Kommunernes Landsforening (KL), og fungerer som jobcentrenes online tilbud, til henholdsvis jobsøgende og arbejdsgivere i hele landet (Jobnet 2013).

Med hensyn til hvorledes dagpengemodtagere håndterer disse udfordringer, søger jeg at klarlægge hvilke strategier dagpengemodtagerne anvender, for at få hverdagen som arbejdsløs til at fungere, hvilket vil sige at jeg har et bredt eksplorativt perspektiv.

Afgrænsning

Jeg har i nærværende speciale valgt at afgrænse begrebet arbejdsløshed, således at jeg udelukkende beskæftiger mig med ledige, der modtager dagpenge. Informanterne i denne undersøgelse er dermed alle personer som står til rådighed for arbejdsmarkedet og dog er uden erhvervsmæssig beskæftigelse.

"Når hver dag bliver hverdag" af Birte Bech-Jørgensen.

I min tilgang til at undersøge de udfordringer som dagpengemodtagere møder i samfundet, samt hvorledes jeg har grebet dette an, har jeg metodemæssigt ladet mig inspirere af Birte Bech-Jørgensens værk om hverdagslivet: *"Når hver dag bliver hverdag"* udgivet af Akademisk Forlag, København i 1995 (Bech-Jørgensen 1995).

Værket er udfærdiget på baggrund af en kvalitativ empirisk undersøgelse af unge, ledige kvinder, hvor Bech-Jørgensen, startede med forsøge at stille spørgsmålstejn ved, hvorfor kvinderne ikke kunne tage sig sammen til nogen ting, nu hvor de havde så meget tid som ledige. Men igennem hendes arbejde med undersøgelsen og interviewene, endte problemstillingen derimod med at omhandle *hvad* de ledige kvinder fik tiden til at gå med, når det så ud som om at de ingenting lavede. Det vil sige hendes undersøgelse nærmere betegnet kom til at omhandle *"Selvfølgelighedens symbolske orden"*, som Bech-Jørgensen selv betegner som den grundlæggende betingelse i hverdagen (Bech-Jørgensen 1995).

Hverdagslivet er, ifølge Bech-Jørgensen det liv, som leves hver dag og dette kan være vanskeligt at definere ud fra et sociologisk perspektiv. Men *betingelserne* for det pågældende hverdagsliv og måden hvorpå disse betingelser håndteres, kan ifølge Bech-Jørgensen analyseres og derigennem give et indblik i netop de grundlæggende dele af hverdagslivet hos informanterne. Det er herfor med inspiration af Bech-Jørgensen at jeg, ligesom hun, søger at analysere betingelserne for håndteringerne af hverdagslivet hos en defineret gruppe mennesker og derved søge at begrebsliggøre grundlæggende elementer og processer i hverdagslivet.

Bech-Jørgensens teoretiske ramme omhandler som nævnt "Selvfølgelighedens symbolske orden" og med denne *selvfølgelighed* indkredser Bech-Jørgensen de dele af vores hverdag, som vi selv og vores omverden som oftest tager for givet. Dette kan være igennem rutiner, traditioner og ritualer i hverdagen, at disse dele skaber såvel regelmæssighed som overskuelighed for os, uden dog synligt at blive anerkendt som definerede akter. Bech-Jørgensen omtaler disse upåagtede aktiviteter som værende alt det, vi ikke ligger mærke til at vi gør, men som netop er de aktiviteter, som opretholder selvfølgelighedens symbolske orden (Bech-Jørgensen 1995).

Bech-Jørgensen har søgt at give et eksempel hvorledes disse akter kan indfanges i et empirisk studie og analyseres med det formål at undersøge en del af samfundets kompleksitet og det er med dette for øje, at jeg har ladet mig inspirere af hendes værk.

Bech-Jørgensens værk synes ambitiøst og hun fastholder undersøgelsen igennem, en stærk sammenhæng mellem teori og empiri. Bech-Jørgensen har i arbejdet med værket udført 57 delvist strukturerede enkelt interviews, flere af dem over to omgange og hun har i forhold til dette gjort sig mange gode overvejelser om rollen som interviewer og den anvendte spørgeteknik, hvilket jeg har, kunne gøre nytte af, forud for mine egne interviews. Hun formår at stille konkrete spørgsmål til den pågældende problemstilling, samtidig med at hun iagttager og lytter, hvilket har resulteret i et stærkt billede af det undersøgte fænomen, rutinerne og symbolerne i hverdagen. Hun har valgt at anvende enkelt interviews, som er foregået i hjemmet hos informanten, med den begrundelse, at undersøgelsen nødvendigvis må bygge på individuelle fortællinger, idet informanternes situation, netop er præget af en samfundsskabt individualisering. Jeg har i distinktion til dette valgt at foretage fokusgruppe interviews, foregående på det jobcenter de ledige er tilknyttet via deres a-kasse. Denne fremgangsmåde er valgt, idet den rent praktisk var den mest optimale metode indenfor det afsatte tidsperspektiv, men også idet jeg anser informanternes sociale netværk og deres forhold til samfundets institutioner, som en vigtig del af problemstillingen, når jeg søger at undersøge informanternes hverdagsliv.

Forskningsdesign og metode

I det følgende afsnit vil jeg præsentere det benyttede forskningsdesign, samt den anvendte metode til indsamling af empiri, herunder også den udarbejdede interviewguide. Herefter følger et afsnit omhandlende de overvejelser jeg har gjort mig forud for dataindsamlingen, de videnskabsteoretiske overvejelser samt kvalitetskriterier og etik.

Forskningsdesign

I ønsket om at søge svar på problemstillingen, anvendes *den forstående forskningstype*, idet jeg som forsker, står overfor at skulle fortolke og forstå, informanternes fortolkninger og forståelser af sig selv og deres omgivelser. Kendetegnet ved denne forskningstype er at informanternes subjektivitet indgår som en væsentlig del af datamaterialet, idet jeg indhenter viden om problemstillingen, udelukkende baseret på informanternes perspektiv (Launsø 2011: 23-24). Det er altså informanternes oplevelse af at være ledige og hvordan de føler sig behandlet af deres omgivelser, som er det væsentlige i denne undersøgelse. Med afsæt i informanternes subjektivitet, må jeg som forsker engagere mig i informanternes ytringer og igennem en løbende erkendelsesproces, genskabe og rekonstruere en fortolkning af disse. Denne proces tager udgangspunkt i mine og informanternes forforståelser forud for vores møde. Jeg har som forskere allerede gjort mig nogle forforståelser forud for vores møde, som blandt andet ligger til grund i de i indledningen nævnte problematikker, som blandt andet medierne har opstillet. Igennem disse forforståelser har jeg for eksempelvis en forudgående opfattelse af at man som ledig kan føle sig stigmatiseret af samfundet og dermed have svært ved at opleve anerkendelse fra sine omgivelser. For at undersøge problematikker som denne, er den forstående forskningstype netop relevant. Igennem dialog søger jeg som forsker at leve mig ind i informanternes forståelser og igennem viden fra teori, søger jeg herefter at danne en ny forståelsesramme på et refleksivt fortolkningsniveau (Launsø 2011: 27). Formålet med at anvende netop denne forskningstype er at jeg søger et indblik i dagpengemodtageres oplevelse af udfordringer, og derved lader mine egne forforståelser forandres, for herigennem at kunne tilvejebringe ny viden om netop dette sociale fænomen.

Videnskabsteoretiske overvejelser

Jævnfør afsnittet om forskningsdesign søger jeg med nærværende speciale at *forstå* de udfordringer dagpengemodtagere møder i deres hverdagsliv. På baggrund af den valgte

metode til dataindsamling og de udvalgte teorier, forekommer den videnskabsteoretiske retning hermeneutikken herfor relevant for besvarelsen af problemstillingen. Da den hermeneutiske tilgang på mange måder kan siges at være afledt af den fænomenologiske tilgang og da hensigten med specialet er at opnå indsigt i dagpengemodtageres livsverden og oplevelser, har dette speciale også nogle fænomenologiske træk. Jeg vil herfor i det følgende gennemgå de centrale pointer for disse to videnskabsteoretiske retninger, i henhold til dette speciale.

Fænomenologiens mål er at forstå, hvilke meningsstrukturer og betydningsformer der danner menneskets sociale verden, der er intersubjektivt konstitueret og kommunikeret (Fuglsang 2009: 305). Fænomener skal ikke nødvendigvis forklares, fortolkes eller analyseres, men derimod beskrives og forstås ud fra, hvordan mennesker oplever dem. Jeg forsøger igennem dette speciale at forstå meningen, ud fra hvorledes mine informanter beretter de udfordringer de oplever som dagpengemodtagere. Det enkelt individs oplevelse er ifølge den fænomenologiske tilgang sand, idet denne danner baggrund for individets handlinger og et grundlæggende element i denne tilgang er netop at den koncentrerer sig om individernes subjektive opfattelser og intentionelle forklaringer. Hermed vægtes den intersubjektive verden højt, ligeledes med at fænomenologien erkender at individet lever i en objektiv virkelighed (Jørgensen, 2008: 227).

Hermeneutik er af betydning en fortolkningskunst, der fokuserer på såvel at fortolke, som at forstå meningsfulde fænomener. Den filosofiske hermeneutik foreskriver at forståelsen af en fortolkning, sker såvel ud fra den givne situation, som ud fra fortolkerens forståelseshorisont. Mennesker, vil ifølge denne traditions opfattelse, altid tillægge deres egne handlinger og andre fænomener mening, hvilket betyder at enhver forståelse vil være præget af fortolkerens forudgående erfaringer og opfattelser (Gilje og Grimen 2002: 166).

Forståelsesbegrebet består ifølge hermeneutikken, af en række komponenter der sættes i spil, herunder blandt andet forforståelser og fordomme, der til sammen konstituerer måden, hvorpå mennesket erkender verden. Forforståelse indikerer, at der altid går en forståelse forud for den nuværende, og fordomme ses som forudsætningen for vores forståelse af verden (Olsen & Fuglsang 2009:321-324). Fordomme er dermed en grundlæggende del af menneskers forforståelse, og det er i mødet med en ny genstand at denne sættes på prøve.

Det er derfor essentielt i en undersøgelse som denne, at jeg som forsker, formår at være åben overfor genstandsfeltet, når jeg søger en forståelse af dagpengemodtagernes udfordringer, set ud fra deres perspektiv.

Endvidere er det væsentligt at forforståelserne revideres undervejs i bearbejdelsen af empirien i forhold til teorien, hvilket imidlertid kan knyttes til den hermeneutiske cirkel, hvori al fortolkning består i stadige bevægelser mellem helhed og del, imellem det der fortolkes, konteksten fænomenet består i, samt forståelsen af fænomenet. Det afgørende synes her at være, at delene kun kan forstås hvis helheden inddrages, og ligeledes forstås helheden kun i kraft af delene (Olsen & Fuglsang 2009:312). Dette er relevant, idet jeg igennem specialet forsøger at forstå elementer af problemstillingen i gennem såvel teori som empiri. Denne proces og bevægelse imellem undersøgelsesobjektet og jeg, som fortolker - og tilbage igen, skaber en cirkulær bevægelse, som er kendetegnet ved hverken at have en direkte iagttaget begyndelse eller ende. Processen kendetegnes derfor typisk ved at være en uendelig og uafsluttet proces, hvor jeg som forsker og fortolker konstant vil se nye dele, som kan forstås i sammenhæng med helheden (Olsen & Fuglsang 2009:320-321). Forforståelsen revideres herfor kontinuerligt eftersom de enkelte dele fortolkes på baggrund af den foreløbige forståelse af fænomenet (Langergaard, Rasmussen & Sørensen 2006:129) Denne cirkulære vekselvirkning mellem del og helhed tydeliggør imidlertid processen, som har til formål at føre til en horisontsammensmeltning mellem forskerens og aktørernes forståelseshorisonter. Horisontsammensmeltningen dækker dermed over den hændelse, der sker i mødet med genstanden, hvor der opstår forståelse og mening (Olsen & Fuglsang 2009: 324-325). Gennem bearbejdelse af analysen har jeg herfor en forventning om, at mine forforståelser som forsker, kontinuerligt vil revideres undervejs i arbejdsprocessen og jeg herfor slutteligt vil opnå en sammenlagt forståelse, som et resultat af mine studier. Dog er jeg samtidig bevidst om at der er dele af konteksten som jeg ikke opnår forståelse for, idet den cirkulære bevægelse vil forsætte og konstant bidrage med ny viden.

Den Adaptive tilgang

Det valgte undersøgelsesdesign i dette speciale synes hverken at være direkte deduktivt eller induktivt, idet jeg hverken ensidigt tester teori og ej heller udelukkende generere ny teori. Jeg søger med dette speciale derimod at tilstræbe mig den "gyldne mellemvej". Dette betyder at

denne undersøgelse bevæger sig et sted i spektret midt i mellem den deduktive tilgang og den induktive tilgang (Layder 1998: 139).

Jeg søger med specialet at indarbejde det teoretiske aspekt i undersøgelsen, såvel før, under og efter det analytiske arbejde, således at teori og empiri både influerer og strukturerer hinanden i et gensidigt samspil. Hermed bliver dette undersøgelsesdesign hverken deduktivt eller induktivt i den traditionelle forstand, men tager derimod udgangspunkt i den adaptive tilgang, *Adaptive Theory*, udviklet af Derek Layder (1998). Denne tilgang til det teoretiske arbejde kaldes ifølge Layder for den adaptiv tilgang og kan beskrives som værende en mere "tilpasset" eller "bearbejdet" tilgang. Denne tilgang finder jeg anvendelig i forhold til besvarelsen af min problemformulering, idet Layder, med den adaptive tilgang, forsøger at sammenkoble den deduktive, teoritestende tilgang og den induktive, teorigenererende tilgang, og dermed fremstille en mere kontinuerlig og dynamisk vekselvirkning mellem induktion og deduktion, hele projektfasen igennem. Dette sker for at fordre de udviklende muligheder, der forefindes i den gensidige vekselvirkning mellem de to tilgange, hvilket jeg netop finder relevant for specialets problemstilling om at undersøge dagpengemodtageres oplevelse af de udfordringer de møder i samfundet. Formålet med den adaptive tilgang er således at bearbejde og udvikle en adaptiv teori igennem empiriske fund, samtidig med at dataene bliver tilpasset den relevante og eksisterende teori (Layder 1998: 38). Endvidere fordrer denne adaptive tilgang til at man undersøgelsen igennem søger at tilpasse teori og empiri indbyrdes, netop ved at kombinere styrkerne ved flere af de klassiske tankegange. Dette passer ydermere i overensstemmelse med denne undersøgelse, som både lægger sig op ad den fænomenologiske og den hermeneutiske videnskabsteoretiske retning jf. afsnittet om *Videnskabsteori*.

Kvalitativ metode

Jeg har som allerede nævnt, valgt at anvende kvalitativ metode til dataindsamlingen. Dette sker ud fra en betragtning af, at undersøgelsens problemstilling vil kunne belyses hensigtsmæssigt igennem denne metode, idet kvalitative metoder netop er kendetegnet ved at generere data om aktørernes erfaringer, meninger, tanker, følelser, motivationer osv. (Launsø m.fl. 2005: 127) og derfor synes velegnede til at undersøge aktørers perspektiv på den givne problemstilling.

Jeg har indenfor den kvalitative forskning valgt at anvende *fokusgruppeinterview* som metode, idet fokusgrupper netop er anvendelige til at generere data om mønstre i de indholdsmæssige betydninger i gruppers beretninger af deres oplevelser og erfaringer, vurderinger og handlinger, hvilket jeg søger jf. undersøgelsens problemstilling angående lediges oplevelser af udfordringer i hverdagen. Fokusgruppeinterviews er endvidere relevante som metode, når det handler om at producere data, til undersøgelse af hvorledes sociale processer fører til bestemte indholdsmæssige fortolkninger, samt til at belyse normer i gruppers praksisser og fortolkninger (Halkier 2008: 110). I det følgende afsnit vil jeg herfor uddybe fokusgruppeinterviewets anvendelses muligheder, samt dokumentere og redegøre for såvel mine overvejelser omkring fokusgruppeinterviews som metode, samt hvorledes udførelsen af denne undersøgelses fokusgruppeinterviews har fundet sted.

Fokusgruppeinterview som metode

Dataindsamlingen i nærværende speciale er foregået igennem såkaldte *fokusgruppeinterviews*. Fokusgruppeinterviewet er en kvalitativ metode hvor igennem "*data produceres via gruppeinteraktion omkring et emne, som forskeren har bestemt*" (Halkier 2008: 9). Fokusgruppeinterviewet foregår som et mildt styret interview, i dette tilfælde med mellem to til fire deltagere i hver gruppe, foruden forskeren. Fokusgruppeinterviewet styres af mig som forsker, hvor jeg fungerer som værende en form for moderator eller facilitator, hvis vigtigste rolle det er at opmuntre deltagerne til at dele deres meninger og vurderinger, i henhold til at stimulere en interaktion og en diskussion i gruppen. Fokusgruppeinterviewet tager som nævnt, udgangspunkt i et på forhånd defineret emne, i dette tilfælde de problematikker dagpengemodtagere møder i deres hverdag og giver derigennem mulighed for en dybere indsigt i deltagerne holdninger og bevæggrunde for problemstillingen. En styrke ved fokusgruppeinterviewet er, at det er en forholdsvis hurtig metode at indhente oplysninger fra flere personer samtidig, dette endda på et relativt detaljeret niveau. Endvidere synes det at være en fordel ved fokusgruppeinterviews, at interaktionen i gruppen stimulerer til såvel ægte, som nuancerede udsagn, hvilket samtidig hjælper til en vis kontrol af sandheden i udsagnene. Kernen ved fokusgruppeinterview defineres således ved kombinationen af gruppeinteraktionen og det forskerbestemte emnefokus (Launsø m.fl. 2005: 149-150).

En svaghed ved fokusgruppeinterviewet må imidlertid være, at man som forsker er nødsaget til at forsøge at begrænse omfanget af emner der diskuteres, på grund af antallet af deltagere,

således alle deltagere når at få talerum. Endvidere kan der opstå vanskeligheder, i så fald nogle af deltagere synes at dominere interaktionen. I sådanne situationer er det derfor vigtigt at moderator formår at holde en vis styring, således alle deltagers meninger og holdninger vægtes i lige høj grad. Et vellykket fokusgruppeinterview kan derfor defineres ved at det åbner op for at alle deltagernes viden kommer frem i lyset og giver indsigt i såvel sammenhænge- som opfattelsesstrukturer på tværs af gruppen (Launsø m.fl. 2005: 150). Udgangspunktet for at foretage fokusgruppeinterview er at emnet er egnet hertil, at formålet med undersøgelsen er defineret, samt at problemstillingen er formuleret (Launsø m.fl. 2005: 151).

Interviewsituationen

Efter at have foretaget de tre fokusgruppeinterviews som ligger til grund for den indsamlede empiri, har jeg som forsker gjort mig følgende konstateringer, refleksioner og overvejelser om interaktionen under fokusgruppeinterviewene samt resultaterne heraf.

Først og fremmest skabte rekrutteringen af deltagere til fokusgruppeinterviewene visse udfordringer. De potentielle deltagere var alle ledige, som var indkaldt af deres jobcenter til et såkaldt informationsmøde og en personlig samtale, ved deres 39. uges ledighed. I de tre tilfælde hvor jeg havde mulighed for at deltage og rekruttere informanter, var indkaldelsen sket med større tidspres end normal grundet at jobcenteret efterfølgende skulle afholde sommerferie og derfor havde ekstraordinært travlt. Dette har muligvis påvirket flere af deltagerne forud for mødet, i hvert fald observerede jeg ved samtlige informationsmøder en stemning af, at de indkaldte personer følte at jobcenteret havde forhastet deres indkaldelse og ved ét af de tre informationsmøder mødte der kun ti deltagere op af i alt femogtyve indkaldte personer, hvilket rent praktisk må antages som værende en udfordring. Deltagerne havde forud for informationsmødet ikke noget kendskab til at jeg efterfølgende ville bede dem deltage i et fokusgruppeinterview, idet jobcenteret havde afslået mit ønske om at udsende et informationsbrev om mine hensigter med undersøgelsen og fokusgrupperne (Se begrundelse i det kommende afsnit: *Indsamling af empiri*.) Det viste sig herfor at kræve en del overtalelse fra min side, overhovedet at få deltagerne til at overveje at indgå i fokusgrupperne, hvorfor disse også er endt med et forskelligt antal deltagere, til trods for at det ønskværdige antal

deltagere havde været fire personer i hver fokusgruppe. De deltagere som dog valgte at stille op til fokusgruppeinterviewene udviste imidlertid stor interesse for undersøgelsen og samtlige deltagere udviste et imponerende engagement undervejs i fokusgruppeinterviewene. Flere af personerne åbnede op for såvel alvorlige og personlige problematikker, de havde gennemgået i forbindelse med deres ledighed, hvilket bevidnede om at der undervejs i fokusgruppeinterviewene opstod stor tillid, både i mellem de involverede deltagere og mig som forsker. Eksempelvis beretter de to deltagere Bjarne og Bente i *fokusgruppeinterview B* begge to, hvorledes de har oplevet såvel fysiske som psykiske belastninger i forbindelse med oplevelsen af stress, som følge af deres ledighed. Til spørgsmålet om hvorvidt deltagerne havde oplevet stress i forbindelse med deres ledighed, svarede Bjarne for eksempel således:

"Jeg har fået en blodprop. [...] Det tog tre dage. Den nåede ikke at sætte sig, men jeg blev da lam i den ene side af kroppen." (Bjarne, Bilag B).

Efterfølgende fortalte Bente ligeledes hvordan ledigheden havde påvirket hende både fysisk og psykisk:

"Jamen i 2007 da fik jeg også hjerteproblemer, blodprop eller et eller andet. Men min stress den kom først i år, jeg er stadig stresset. [...] Jamen når man er så stresset, så begynder man ikke at kunne huske, det går helt i sort.. og så besvimer jeg" (Bente, Bilag B).

Jeg finder at det fremgår tydeligt af disse to ovenstående citater, at der opstod en vigtig ærlighed deltagerne imellem og at fokusgrupperne netop kom til at fordre den dynamik som jeg som forsker havde håbet på, hvor delingen af forskellige meninger og oplevelser netop fordrede til yderligere tilsagn og beretninger fra de andre deltagere. Denne tillid synes at være af stor værdi for pålideligheden af undersøgelsens resultater og netop den ønskværdige tilstand, for at få det optimale ud af dataindsamlingen igennem fokusgruppeinterview. Hvis man ser mere nøgtern på ovenstående citater skal jeg som forsker, dog også have for øje at denne nærhed og samhørighed deltagerne imellem, muligvis også kan have skabt en snert af "overdrivelse" eller have fordret til at deltagernes forskellige beretninger kom til fremkalde stærkere følelser hos deltagerne, end de muligvis ville have udtrykt sig med, ved et enkelt og personligt interview.

En væsentlig problemstilling ved fokusgruppeinterviews, som fremstod for mig som forsker efter at have foretaget interviewene, var endvidere deltagernes indbyrdes påvirkning på hinanden. Både i henhold til hvor mange deltagere der var, men også i henhold til den "tone" som blev anlagt af den sammensatte gruppe. Når jeg i analysen forsøger at sammenligne og skelne udsagnene fra de forskellige grupper fra hinanden, fremstår det for eksempel tydeligt, at den gruppe som udelukkende bestod af mænd, *Fokusgruppe C*, i overvejende grad svarer mere positivt angående problemstillingerne ved at være ledig, end for eksempel den gruppe hvor der overvejende var kvindelige deltagere, *fokusgruppe A*.

Dette ses for eksempel i citaterne nedenfor som er fra henholdsvis *fokusgruppe A* og *fokusgruppe C*, angående den samme problematik om at opleve at blive stresset i forbindelse med at være ledig. Første udsagn kommer fra fokusgruppe A, som bestod af tre kvinder og en mand og andet udsagn er hentet i fokusgruppe C, som udelukkende bestod af mandlige deltagere:

Moderator spørger i begge tilfælde fokusgruppen om der er noget der kan stresse dem ved at være ledig:

Fokusgruppe A:

Annika: *"Ja, det er alt det man skal"*

Andrea: *"Alle de der ting man skal"*

Annika: *"Ja nu for eksempel her i dag, hvad er det nu jeg skal sige til ham dernede og hvad er det nu lige... Du ved, man er sådan, så man kan ikke, og man er jo også bange for at ryge ud af systemet hvis man siger noget forkert, ikke altså..."*

Andrea: *"Det er hvert fald et dilemma"* (Bilag A).

Fokusgruppe C:

Carsten: *"Det synes jeg ikke".*

Casper: *"Heller ikke mig".*

Carsten: *"Altså, det man kan tænke over nogle gange når man går. Jeg har en hund, som vi lufter engang imellem. Man tænker hold nu kæft alle de mennesker hvor de har travlt"* (Bilag C).

Igennem disse forskellige udsagn finder jeg en antydning af, at det har betydning for resultaterne, hvorvidt fokusgrupperne er sammensat, især set i et kønsmæssigt perspektiv, hvor det tyder på at mændene generelt er mere kortfattede og "hårde" i deres udsagn, hvor kvinderne til forskel herfor, synes at være mere tilbøjelige til at blive påvirket af hinandens følelsesmæssige tilstande i interviewsituationen. Det kan ydermere konstateres ud fra ovenstående citater, at tendensen til at bekræfte hinandens udsagn, deltagerne imellem, synes at være lige stor for henholdsvis grupperne hvor begge køn er repræsenterede, som i gruppen som udelukkende bestod af mandlige deltagere. Denne tilbøjelighed vil altid forekomme ved fokusgruppeinterviews og er derfor en svaghed ved metoden, som man undervejs i analysen hele tiden bør have in mente (Halkier 2008: 13).

Efter denne konstatering ville jeg i bagklogskabens lys, kunne have øget undersøgelsens pålidelighed betragteligt, i så fald jeg havde formået at få deltagere af forskelligt køn i hver fokusgruppe og der dermed havde skabt større sammenlignelseskraft grupperne imellem, også på tværs af køn. Det var desværre ikke muligt ved denne undersøgelses udfærdigelse, men ved at have opmærksomhed på den opståede forskel på hvorvidt der var personer af begge køn i fokusgruppen, udelukkende mandlige deltagere eller overvejende kvindelige deltagere, vælger jeg at anse det som en yderligere interessant sociologisk betragtning, at fokusgruppernes sammensætning i den grad har indvirkning på hvilke resultater der fremkommer.

En yderlig svaghed ved fokusgruppeinterviews, som man ifølge Bente Halkier bør have for øje som forsker, kom ligeledes til udtryk undervejs da jeg foretog fokusgruppeinterviewene. Dette var problemstillingen angående *for mange* beretninger om "korrekte" forståelser og handlinger og *for få* beretninger om "ukorrekte" handlinger, eller mere jordnær beskrevet, at informanterne hellere ville tale om mere socialt accepterede oplevelser end mindre flatterende oplevelser. For eksempel svarede en af deltagerne, konsekvent i tredje person, når emnet faldt på hvorvidt ledigheden påvirkede den pågældendes psyke:

"... det er ikke så let. Fordi mange personer oplever det som værende meget hårdt. Det er afhængigt af hvordan du klarer dig selv" (Anders, Fokusgruppe A).

Denne mandlige informant slog umiddelbart altid over i at udtale sig *"man"* eller *"du"*, hvis talen gik på negative sider ved ledigheden, hvorimod han udtalte *"jeg"*, når diskussionen for eksempel gik på at håndtere ledigheden på en god måde:

"Ja. Jeg er positiv [...] jeg holder godt ved strukturen, men hvis man ikke kan finde nogen aktiviteter, så bliver det meget svært" (Anders, Fokusgruppe A).

Mennesker vil altid fremhæve bestemte ting om dem selv i højere grad end andre ting, eller berette om nogle andre ting til mennesker de lige har mødt, end de ville til eksempelvis familiemedlemmer. Hverken den ene eller anden konstellation udgør den endelige sandhed om personerne, men de bidrager imidlertid begge to til den fortsatte fortælling og det er netop styrken ved fokusgrupperne, at den sociale interaktion er kilden til data. De forskellige deltageres sammenligninger af erfaringer og forståelser i gruppeprocesserne, vil typisk producerer viden om komplekse betydningsdannelser og sociale praksisser, som ville være vanskelige at fremskaffe ved for eksempel enkelte interviews. Denne styrke oplevede jeg flere gange igennem fokusgrupperne, hvor informanterne spurgte ind til eller kommenterede på, hinandens oplevelser, med en anden forforståelse end jeg sad med som forsker, og dermed bidrog gruppen altså til at producere mere komplekse data end jeg ville have kunne fremskaffe i et enkelt interview (Halkier 2008: 14).

Ved gennemgangen af ovenstående refleksioner over de afholdte fokusgrupper fremstår det håndgribeligt at fokusgruppeinterviews som metode, har såvel styrker som svagheder. Jeg skal som forsker især tage højde for de helt konkrete *"gruppe-effekter"* ved fokusgruppeinterviews, som synes uundgåelige, idet det netop er den sociale interaktion som er kilden til data.

Som det fremgår af de ovenstående eksempler kan fokusgrupper både skabe en tendens til konformitet samt polarisering, hvilke i begge tilfælde kan præge informanternes udtryk når de beskriver deres oplevelser. Halkier sætter imidlertid spørgsmålstejn ved hvorvidt dette udelukkende er et kendetegn ved fokusgrupper, eller hvorvidt denne problemstilling ikke gør sig gældende i enhver form social interaktion og derfor med selvfølgelighed også skal tænkes

ind i udførelsen af fokusgruppeinterviews og indhentningen af data. Under alle omstændigheder synes det at være vigtig overvejelse at gøre sig, forud for anvendelsen af fokusgruppeinterviews som metode (Halkier 2008:14).

En nævneværdig styrke ved fokusgruppeinterviews, som endvidere har været af afgørende betydning for mit valg af metode, består i fokusgruppeinterviewets evne til at producere koncentreret data om et bestemt fænomen, i dette tilfælde dagpengemodtageres oplevelse af udfordringer i hverdagen, på en relativ tilgængelig og ikke anmassende måde. Sammenlignet med for eksempel feltarbejde eller observationer, har jeg som forsker ikke skulle bruge en masse tid på at vente på at der "sker noget" i felten og derved bruge en masse tid ifølge med informanterne, men derimod udelukkende indhentet koncentreret data i et afgrænset tidsperspektiv. Dataene er blevet indhentet med en minimal grad af forstyrrelse af informanternes privatliv, og jeg fik efterfølgende for dataindsamlingen udelukkende positiv respons på fokusgruppeinterviewenes forløb, fra de involverede parter, såvel informanter som medarbejdere ved Jobcenteret. Svagheden ved dette kan argumenteres for at være at jeg ved denne minimale indblanding i informanternes privat sfære, sandsynligvis går glip af interessante observationer, som ville fremstå ved tilstedeværelse i informanternes sociale kontekst (Halkier 2008: 14-15). Dette ville dog kræve tidsmæssige ressourcer, som ikke synes tilstede under dette speciale forløb

Interviewguide

Ved udformningen af enhver form for interviewguide gælder det, at denne bør afspejle undersøgelsens problemstilling, i dette tilfælde at undersøge hvilke udfordringer dagpengemodtagere møder i deres hverdag, samt hvorledes de formår at håndtere disse udfordringer. Idéen med netop fokusgruppeinterview, er som tidligere nævnt, at få deltagernes egne opfattelser og vurderinger frem, uafhængig af forskeren, samt at opnå mere komplekse data, idet informanterne kan kommentere og bidrage til hinandens erfaringer. Dette kræver åbne emner, dog med en vis strukturering af spørgsmål, for at opnå et spektrum der spiller fra de generelle spørgsmål over til de mere specifikke, og ligeledes et spektrum over spørgsmål der er centrale for problemstillingen, til spørgsmål der synes mindre centrale (Launsø m.fl. 2005: 155).

For at komme nærmere ind på en afklaring af problemstillingen og dermed undersøgelsen af hvilke udfordringer dagpengemodtagerne møder i deres hverdag, har jeg taget udgangspunkt i de valgte teories overordnede problemstillinger:

- Identitetsdannelse
- Stigmatisering
- Anerkendelse
- Håndteringer og strategier i hverdagen og familielivet

Disse problemstillinger er imidlertid udledt meget overordnet ud fra de anvendte teorier og derfor ikke er hensigtsmæssige at anvende i deres direkte form. At stille direkte spørgsmål til hvorvidt informanterne har oplevet for eksempel anerkendelse fra deres omgivelser, ville i den grad være ledende for hvorledes resultaterne af undersøgelsen ville falde ud. Jeg har forud for fokusgruppeinterviewene, herfor udarbejdet en interviewguide med en række hovedspørgsmål, som på et mere lavpraktisk niveau henvender sig direkte til deltagerne, og som burde kunne besvares ud fra deres perspektiv, uden yderligere kendskab til de underliggende teories forståelsesrammer. Dette sker også for ikke at komme til at præge deltagerens selvopfattelse som dagpengemodtagere eller deres forforståelse forud for interviewet, ved at anvende teoretiske begreber som for eksempel *stigmatisering*, der i værste fald kunne have et meget negativt udfald i deres opfattelse af situationen på jobcenteret, hvilket jeg i samarbejde med jobcenteret netop har søgt at afværge (Jf. afsnit om *Indsamling af empiri*).

De opstillede hovedspørgsmål dækker som beskrevet over de emner som jeg søger belyst igennem problemformuleringen og omhandler problemstillinger, hvilke jeg formoder, har indflydelse på dagpengemodtagernes hverdagsliv og de udfordringer de møder i samfundet. De konkrete spørgsmål er vedlagt i *Bilag 1* som en udfærdiget interviewguide, der dog udelukkende er anvendt som et oplæg til diskussion, hvorfor spørgsmålene ligeledes udelukkende fungerer som en guide til moderator, idet der søges en åben dialog blandt i fokusgruppens deltagere. Det er således moderators opgave på én gang at bevare overblikket over formål og struktur, ved kritisk at forfølge svarerne, samt at sikre en vis spontanitet og åbenhed under hele forløbet (Kvale 2009: 45). I forhold til hovedspørgsmålene arbejdedes der med to niveauer i interviewguiden, således at guiden beskriver såvel hvilke

problemstillinger de stillede spørgsmål søger at afdække, samt hvorledes disse spørgsmål fremstilles for deltagerne. Spørgsmålene lyder som for eksempel som følgende:

- *Hvordan oplever i forandringer i hverdagen som ledig og hvordan håndterer i disse?*
 - *Hvordan oplever i uvisheden overfor fremtiden som ledig?*
 - *Hvordan oplever i adskillelsen fra tidligere sociale fællesskaber på arbejdsmarkedet?*
- (Bilag 2).

Med disse spørgsmål søges der i alle tilfælde udsagn angående deltagernes oplevelse af livet som dagpengemodtager, med henblik på at kunne reflektere over besvarelsene og sætte dem i spil i forhold til de udvalgte teorier, i den senere analyse.

Jeg har som moderator, endvidere haft for øje, at stå klar til at byde ind med såkaldte *opfølgningsspørgsmål*, hvilke har til hensigt at støtte dialogen i gruppen, således at samtlige underspørgsmål i interviewguiden bliver belyst. Dette kan ske ved flere forskellige former for opfølgning, både nonverbalt, som for eksempel blot at *nikke* eller *holde øjenkontakt* og dermed fastholde deltagerne i deres ytringer, eller ved mere detaljeorienterede spørgsmål, som udspørger deltagerne om forskellige aspekter ved emnet de netop behandler, som for eksempel *hvem, hvad, hvornår* og des lignende. Ydermere kan opfølgningsspørgsmål også udmærke sig ved kontrastspørgsmål, hvor moderator for eksempel leverer et modsat rettet synspunkt end det omdiskuterede, hvilket der så ledes kan "spilles bold op ad" (Launsø m.fl. 2005: 159). Det vil i forbindelse med opfølgningsspørgsmålene endvidere kunne være behjælpeligt at bringe samtlige deltagers ytringer i spil, ved at spørge om der for eksempel:

"Er der nogle af Jer andre, der kan give flere eksempler på, hvad vi lige har hørt?"

"Er der andre der har lignende eller anderledes erfaringer med det vi lige har hørt?" (Bilag 2).

Det er imidlertid vigtigt ikke at anvende sådanne opfølgninger mere end hvad der synes relevant for problemstillingen og moderator må ikke glemme at hovedformålet med fokusgruppeinterview er at opnå oprigtige og righoldige besvarelser fra deltagerne, hvorfor moderator vigtigste rolle er at skabe en god atmosfære samt at skabe gensidig en respekt i gruppen, der fordrer til åbenhed og dialog (Launsø m.fl. 2005: 160).

Efter afholdelsen af fokusgrupperne

Baggrunden for indsamling af empiri

I samarbejde med Jobcenter Aalborg indhentes empiri til undersøgelsen igennem ovenfor beskrevet metode med fokusgruppeinterviews, hvor deltagerne alle er dagpengemodtagere, som har været tilknyttet jobcenteret i mere end 39 uger. Denne udvælgelse sker for at sikre en vis homogenitet i gruppen, ved at deltagerne alle har nogenlunde samme tidsmæssige forudsætninger og dermed erfaring med livet som dagpengemodtager i det danske samfund. Medarbejdere ved Jobcenteret Aalborg har sørget for at jeg som forsker har fået mulighed for at deltage i informationsmøder for dagpengemodtagere som alle nærmer sig deres 39. uge, hvor jeg har siddet med som observatør. Rekrutteringen af deltagere til fokusgruppeinterviewene er sket i sidste del af disse informationsmøder, på baggrund af en kort beskrivelse af undersøgelsens formål, samt en forklaring af hvorledes fokusgruppeinterviewene vil foregå.

Selve lokaliseringen for fokusgruppeinterviewene er planlagt således at de foregår i det jobcenter, hvor dagpengemodtagerne er vant til at komme til samtaler og lignende i deres daglige gang. Dette sker overordnet ud fra en praktisk betragtning, således at det skal være så enkelt som muligt for dagpengemodtagerne at deltage. Ifølge Launsø m. fl. er det desuden en fordel at stedet ikke er af fremmed karakter for deltagerne, med derimod et velkendt sted, som kan være med til at danne ramme for et godt psykologisk klima. Jeg er dog samtidig bevidst om at netop jobcenteret kan have en ubevidst negativ påvirkning på hvorledes deltagerne formår at være fuldstændig ærlige i deres ytringer, idet jobcenteret normalvis fungerer som såvel en støttende funktion, med henblik på jobsøgningen, men også som en dømmende funktion, i forhold til at opnå berettigelse til udbetaling af dagpenge og dermed deltagernes økonomiske position.

Rekruttering af informanter til fokusgruppeinterview

Tirsdag den 18. juni, tirsdag den 2. juli samt tirsdag d. 9. juli 2013 afholdte Jobcenteret Aalborg informationsmøder for dagpengemodtagere fra Aalborg kommune, der alle nærmede sig deres 39. uge som værende aktiv jobsøgende og modtagere af dagpenge. I den forbindelse havde jeg fået lov at deltage i møderne og kunne dermed observere hvilke udfordringer dagpengemodtagerne rent praktisk kom til at stå overfor, når de ramte den milepæl i

jobsøgningen, som indkaldelsen 39. uge stod for. Efter aftale med min kontaktperson ved Jobcenter Aalborg fik jeg lov at få ordet, når mødet var ved at nå til ende. Derved fik jeg mulighed for at præsentere mig selv og mit speciale overfor de fremmødte dagpengemodtagere og jeg benyttede i den forbindelse muligheden for at opfordre de fremmødte til at deltage i mine fokusgruppeinterview. Denne metode for rekruttering viste sig, dog med visse udfordringer, at give afkast og jeg kunne efter møderne lede et antal på mellem fire og to dagpengemodtagere ind i et tilstødende lokale, hvor vi umiddelbart efter informationsmødet, afholdte fokusgruppeinterviewet. Bevæggrunden for denne lidt atypiske og ligefrem rekruttering, var at Jobcenter Aalborg havde udmeldt at de desværre ikke havde mulighed for at kontakte de ledige forud for møderne, idet de havde erfaring med at mange af de ledige i så fald ville opfatte rekrutteringen som et tvunget tilbud:

"De ledige opfatter jobcentret som en myndighed, som i flere tilfælde kan medvirke til sanktioner osv. – også i forhold til deres forsørgelsesgrundlag. Derfor er vi nødt til, at det er dig, der spørger de ledige, om de ønsker at medvirke i undersøgelse. På den måde kan der ikke stilles spørgsmålstejn ved jobcentrets/myndighedens rolle. I den forbindelse er det vigtigt at pointere, at det er frivilligt og den efterfølgende undersøgelse er anonym osv. " (Mailkorrespondance med Aalborg Jobcenter, Bilag 3).

Jeg havde således nævneværdige udfordringer i at formå at få overtalt blot et absolut minimum antal af ledige til at deltage i fokusgrupperne på selve dagen, hvilket allerede er beskrevet i afsnittet om *Fokusgruppeinterview*, idet Jobcenteret ønskede så minimal indblanding i rekrutteringen som muligt.

Som forsker har jeg imidlertid valgt beskue dette faktum lidt distinktivt og dermed anse dette kriterium fastlagt fra Jobcenteret side, som værende et muligt privilegium for pålideligheden i mit studie, idet al information angående fokusgruppeinterviewene dermed er foregået direkte igennem mig. Jeg har udelukkende været ene om at uddele information om fokusgruppeinterviewenes formål og har dermed haft mulighed for at skabe et tillidsforhold til de informanter der valgte at deltage, hvilket jeg oplevede prægede interviewsituationen i en positiv retning og lagde grund for en høj grad af såvel åbenhed som ærlighed og blandt deltagerne (Jf. afsnittet om *Fokusgruppeinterview*).

Kvalitetskriterier og etik

Reliabilitet

Reliabilitet bringer undersøgelsens pålidelighed på banen. Det er et væsentligt videnskabeligt kriterium, fordi pålideligheden er forudsætningen for at man ville kunne gentage mit projekt, med henblik på at teste projektets konklusioner (Yin 2009: 45). Pålideligheden kan deles op i to underområder: For det første vedrører pålideligheden det rent forskningsmetodiske felt, hvilket jeg har beskrevet i afsnittet *Forskningsdesign* og for det andet vedrører det dokumentering af projektets overordnede fremgangsmåde, som gør det muligt for udefrakommende personer at vurdere konsistensen af de slutninger jeg har truffet som forsker, jf. afsnittet om *Fokusgruppeinterviews* (Yin 2009: 45). Herfor har jeg i afsnittet angående forskningsdesign og metode uddybet min fremgangsmåde og ved hjælp af kilder såvel som bilag, gengivet ophavet til alt anvendt teori og empiri undersøgelsen igennem.

Jeg har dermed hele metodeafsnittet igennem søgt at følge op på projektets grad af pålidelighed, og det fremstår særligt igennem afsnittet *Fokusgruppeinterviews*, hvilke overvejelser jeg som forsker har gjort mig omkring undersøgelsens reliabilitet.

Validitet

Intern validitet

Intern validitet handler om konsistensen af de slutninger, jeg drager som forsker (Yin 2009: 42-43). Empirien, i dette tilfælde de indsamlede data for fokusgruppeinterviewene, vil blive brugt til at indfange viden om de udfordringer, som dagpengemodtagere oplever i hverdagen, til den senere analyse ved hjælp af teori om såvel identitetsdannelse, stigmatisering, anerkendelse, udfordringer og håndteringer. Det er i dette tilfælde vigtigt at jeg formår at forholde mig kritisk som forsker, idet jeg alene, drager slutninger ud fra den indhentede empiri jf. afsnittet om *Videnskabsteori*.

Ekstern validitet

Ekstern validitet omhandler generaliserbarheden af forskningen i denne undersøgelse (Korsnes et al. 2007:275). I dette tilfælde er der tale om et eksplorativt og forstående studie og studiet kan derfor ikke beskrive større sammenhænge eller generaliseres til en større

population (de Vaus 2007: 219), hvorfor nærværende speciale udelukkende vil generere viden til en forståelse af dagpengemodtageres oplevelse af udfordringer i den undersøgte kontekst. Når man generaliserer på baggrund af kvalitative data, som i dette tilfælde fokusgruppinterviews, handler validiteten derfor i høj grad om at arbejde systematisk og fremlægge sine valg, samt argumenterne herfor, så tydeligt som muligt, for derved at gøre undersøgelsen gennemskuelig for andre (Halkier 2008: 109-111). Derfor har jeg i nærværende speciale lagt stor vægt på at beskrive såvel metode som teoridelen så fyldestgørende som muligt, samt at inkludere samtlige tanker og overvejelser jeg som forsker hele tiden har arbejdet med, igennem de forskellige processorer i undersøgelsens forløb.

Etik

Ved indsamling af empiri igennem de udførte fokusgruppinterviews, har jeg fulgt de, af sociologi uddannelsen ved Aalborg Universitet, fastlagte retningslinjer for god forskningsetik. Retningslinjerne foreskriver, at jeg som forsker skal forene tilvejebringelsen af denne undersøgelses resultater med god videnskabelig standard, samt tage hensyn til mine informanternes privatliv, idet det netop er dette som er genstand for min forskning og det derfor kan blive berørt af forskningsarbejdet og eventuelle resultaters udfald.

Det er ifølge retningslinjerne endvidere mit ansvar som forsker, at de indsamlede oplysninger forbliver fortrolige for uvedkommende. Derfor er det forud for de pågældende interviews oplyst for de involverede personer, at de udadtil fremstår anonyme og at ingen navne eller steder, som ville kunne bringe undersøgelsens fortrolighed over styr, gengives i specialet. I stedet har jeg som forsker valgt at give informanterne "nye navne" således det stadig er muligt at følge sammenhængen i den enkelte informants beretninger, dog uden at kunne identificere den pågældende som privat person. Ligeledes har jeg sløret navne på tidligere arbejdspladser, og udskiftet navne på såvel familiemedlemmer, venner eller bekendte, som informanterne omtaler i deres beretninger, for at sikre fortroligheden for de deltagende parter.

Desuden er de involverede parter, hvilket vil sige medarbejderne ved Jobcenter Aalborg samt de ledige som deltog i de fastlagte informationsmøder hvor jeg deltog, blevet orienteret om mine hensigter med interviewene samt i hvilken kontekst disse anvendes. Dette er sket efter de foreskrevne retningslinjer, dog med det forbehold for øje, at informanterne til et fokusgruppinterview bør have så minimal grad af forudindtagede forestillinger forud for

interaktionen, hvorfor det kun er de overordnede linier i problemstillingen som er blevet dem fremlagt, jf. afsnittet om *Interviewguide* (Bilag 2). Specialet offentliggøres, efter Aalborg Universitets forskrifter, på Det Digitale Projektbibliotek (Sociologi, Aalborg Universitet 2013).

Teori

I det følgende vil jeg præsentere de teorier samt teoretiske betragtninger, som i samspil med empirien vil ligge til grund for den senere analyse. De følgende afsnit vil udelukkende være baseret på uddrag af de pågældende teoretikers teorier, hvilke skal fungere som orienterende begreber til læsernes forståelse af teoriernes anvendelse i nærværende speciale.

Igennem teori af Erving Goffman søger jeg at afdække problemstillingerne omkring identitetsdannelse og stigmatisering i det moderne samfund, ved hjælp af Goffmans værk *Stigma*. Derefter følger teori om anerkendelse, fra Axel Honneths værk *Behovet for Anerkendelse*, hvormed jeg søger at opnå forståelse for individets muligheder for opnåelse af anerkendelse. Igennem Richard Sennetts betragtninger i værket *Det fleksible menneske* søger jeg en forståelse af individets rolle i forhold til arbejdsmarkedet i en nutidig kontekst. Endelig søger jeg ved hjælp af udvalgte betragtninger fra Arlie Hochschilds værk *Tidsfælden*, et mere dybdegående indblik i arbejdsmarkedets betydning for - og indvirkning på familielivet samt arbejdets rolle for individet.

Identitetsdannelse og social interaktion – *Stigma* (2009)

Ifølge Erving Goffman skabes og forhandles identiteten ud fra social interaktion, hvor identiteten er lokaliseret i bestemt tid og rum. Menneskers selvpræsentation udleveres til fortolkning og interaktionen præges som følge deraf, af selviscenesættelse og bestræbelser på at fremstå på den mest attråværdige måde i den givne situation. Identiteten skabes således ud fra, hvorledes mennesket arrangerer sin optræden og igennem understøttende interaktioner bliver identitetsdannelsen til et forhandlingsspil, hvilket Goffman beskriver som følgende:

"Vores følelse af at være en bestemt person stammer fra, at vi inddrages i en større social sammenhæng; vores fornemmelse for vores selv opstår fra de tilsyneladende ubetydelige måder, hvorpå vi modstår presset udefra. Vores status understøttes af verdens mest solide bygninger, mens følelsen af personlig identitet mest ligger i sprækkerne" (Goffman 2009:16).

Goffman beskæftigede sig med hverdagssociologi og ud fra et perspektiv om afvigelsessociologi, søgte han igennem værket *Stigma* at påvise hvorledes ingen menneskers identitet er naturgiven og eviggyldig, men derimod altid kan forandres, opretholdes, krænkes, ødelægges, nedbrydes og endda genopbygges i en social kontekst. Goffmans hovedanliggende

med *Stigma*, var at undersøge den sociale interaktion, som finder sted mellem stigmatiserede individer og de såkaldte "normale" mennesker. Han havde dog også flere underliggende dagsordener med værket *Stigma*, herunder udviklingen af en social forståelse for hvordan stigmatisering opstår, samt belysningen af de processer som skaber en stigmatiseret person (Goffman 2009: 19-20). Den afgørende dagsorden i forbindelse med dette speciale, er imidlertid hans analyse af hvorledes stigmatiserede personer håndterer sig selv og deres stigma i sociale interaktioner, samt i hvilken grad disse håndteringer påvirker den stigmatiseredes oplevelse af deres identitet.

Ifølge Goffman skal begrebet stigmatisering forstås som værende oplevelsen af at være anderledes eller afvigende fra normen i det omgivende samfund. Mere konkret definerer han et stigma som værende en egenskab, som er dybt miskrediterende og som indebærer en uoverensstemmelse mellem en persons tilsyneladende – og faktiske identitet. Han skildrer det som følgende:

"Mens den fremmede er til stede i vores nærhed, kan det vise sig at han besidder en egenskab, der skiller ham ud fra andre personer i den kategori, hvori han kunne tænkes indplaceret, og det af en mindre ønskværdig slags [...] Han reduceres derfor i vores bevidsthed fra at være et helt almindeligt menneske til et fordærvet, nedvurderet menneske. At blive stemplet på denne måde indebærer et stigma, især når den pågældende derved bringes i meget stærk miskredit ..."(Goffman 2009:20).

Der sker således en social proces, hvorigennem nogle ellers normale menneskers sociale identiteter ødelægges, som resultatet af omgivelsernes reaktioner, kategorisering og bedømmelser. Stigmatiseringen involverer en samfundsmæssig uddifferentiering og kategorisering, hvor de ellers normale personers unikke personlige karakterer og egenskaber, overskygges fuldstændigt af det træk som har fremkaldt stigmatiseringen. Igennem disse processer placeres mennesker, som udviser ikke-kulturelt accepterede egenskaber i nedvurderede sociale stereotyper. Igennem kategoriseringsprocesserne af disse mennesker, ekskluderes de stigmatiserede imidlertid fra en række ellers helt almindelige udfoldelsesmuligheder samt generel respekt fra den sociale kontekst de begiver sig i, hvilket Goffman skildrer således:

"Vi tror naturligvis, at den person, der er belastet med et stigma, ikke er et rigtigt menneske. Med udgangspunkt i denne antagelse udøver vi forskellige former for diskrimination, hvorved vi effektivt, om end ofte utilsigtet, begrænser den pågældendes udfoldelsesmuligheder. Vi opstiller en stigmatteori, en ideologi for at forklare hans underlegenhed og overbevise os selv om den fare, han udgør." (Goffman 2009:21)

Igennem en stigmatisering sker der således en udradering af alle de positive kvaliteter og egenskaber som den stigmatiserede også besidder, og igennem omgivelsernes reaktioner, kategoriseringer og bedømmelser vil den stigmatiserede således opleve et tab af tidligere opnået status og identitet. Goffman skelner imellem tre typer af afvigende træk, der kan fremkalde en sådan stigmatisering, og benævner typerne som følgende: *kropslige vederstyggeligheder*, *karaktermæssige fejl* og *tribale stigma* (Goffman 2009: 46). De kropslige vederstyggeligheder skal forstås som værende rent fysiske deformiteter, hvor imens de karaktermæssige fejl udskilles sig i for eksempelvis en persons manglende vilje, uhæderlighed eller miskrediterende egenskaber tilknyttet ens persons fortid. De *tribale stigma* er imidlertid slægts- eller racebetingede og er kendetegnet ved, at de kan overføres fra slægt til slægt og at de kan stigmatisere alle slægtens medlemmer i samme grad (Goffman 2009: 46). Grundlæggende for alle tre typer af stigma er, at de bygger på de samme sociologiske træk, nemlig at et individ besidder en egenskab som ikke kan undgå at tiltrække omgivelsernes opmærksomhed og dermed udviske alle individets øvrige positive egenskaber, hvilket kan resultere i social afvisning og dermed manglende anerkendelse fra det omgivende samfund.

I undersøgelsen af stigmatiseringen er det imidlertid vigtigt at skelne i mellem *de stigmatiserede* og *de potentielt stigmatiserede*. Forskellen heri, beror på hvorvidt en person som er bærer af et afvigende træk, formår at holde det afvigende træk skjult for omgivelserne eller om dette træk er observerbart. For den potentielt stigmatiserede handler det om at kontrollere, håndtere og formidle egen identitet således at det afvigende træk ikke afsløres for omgivelserne. Den potentielt stigmatiserede arbejder helt konkret med at styre informationer om sin egen identitet, med henblik på at holde det potentielle stigma skjult i sociale interaktioner. Potentielt stigmatiserede personer forsøger herigennem konstant at fremstå på den mest attråværdige måde og dermed opretholde en facade så skarp, at omgivelserne ikke opdager det afvigende træk, og miskrediterer dem (Goffman 2009: 22-23).

Goffman anvender i denne forbindelse udtrykket *at passere*, til at beskrive hvis en, som overfor nævnt hemmeligholdelse af potentielt stigmatiserende egenskaber, lykkes. At passere handler netop om at passere ufortrødent, som den person, man ønsker at det omgivende samfund skal opfatte én som. Dette være sig uanset om den identitet som søges anerkendt, er ægte eller påtaget - og det handler herfor i høj grad om, hvorvidt individet formår at kontrollere såvel kropssprog som verbale kommunikation, til egen fordel (Goffman 2009:23). Uanset om det lykkes for en potentiel stigmatiseret person *at passere* og således bevare sin identitet som værende en af *de normale* er det dette dog ikke risikofrit. Som potentielt stigmatiseret må man, ifølge Goffman, konstant leve i frygten for at blive afsløret og derfor hele tiden være på vagt og særlig opmærksom omkring egen identitet, idet et enkelt lille fejltrin, kan bevirke at det afvigende karaktertræk afsløres og den pågældende alligevel stigmatiseres (Goffman 2009:23).

For de allerede *stigmatiserede* personer, har de sociale interaktioner med det omgivende samfund imidlertid en anden agenda. Idet stigmaet allerede er kendt af omgivelserne, påvirker dette stigma såvel den stigmatiserede person som det omgivende publikum og Goffman beskriver hvorledes dette bevirker, at omgivelserne ofte kan være tilbøjelige til ikke åbent, at lade sig mærke af en stigmatiseret persons afvigende egenskaber. Denne særlige bevågenhed, om netop *ikke* at lade sig mærke med en persons stigmatisering, kan imidlertid skabe en så spændingsfyldt stemning, at især den stigmatiserede kan få svært ved at skelne hvorledes det omgivende samfund egentlig opfatter hans person, hvilket yderligere påvirker den stigmatiseredes oplevelse af selvet (Goffman 2009: 23).

Hermed ledes der frem til den centrale problemstilling, som omhandler i hvilken grad omgivelserne åbenlyst skal lade sig mærke med en stigmatiseret persons afvigende træk, samt i hvilken grad den stigmatiserede skal agere på baggrund af denne viden (Goffman 2009: 23-24). Et vigtigt element i stigmatiseringen ligger nemlig i konsekvensen ved, at det omgivende samfund kategoriserer den stigmatiserede som værende en generelt afvigende person. Igennem kategoriseringen knyttes den stigmatiserede sammen med en forventet adfærd og stigmatiseringen kan dermed fastholde personen i denne afvigende adfærd. I yderste konsekvens kan disse forventninger have en selvopfyldende profeti, hvilket medfører at den stigmatiserede ændrer såvel selvopfattelse som identitet, og resultatet bliver da, at den

stigmatiserede afvises af såvel det omgivende samfund, som af sig selv – og ender med at stå uden accept overhovedet (Goffman 2009: 60-61).

Med teorien om stigmatisering søger Goffman at skildrer den subtile undertrykkelse, der til stadighed råder indenfor den sociale orden i den vestlige verden, hvor stigmatiserede – og potentielt stigmatiserede personer, må give sig ud for at være normale mennesker uden afvigende karaktertræk, til trods for at de hverken opfattes og anerkendes således af det omgivende samfund. Stigmatiserede personer må taktfuldt, men underlegent, modtage den accept og hjælp, som det omgivende samfund som oftest tilbyder. Dette sker upåagtet at accepten dybest set beror på falske forudsætninger og at hjælpen er begrænset og hermed rummer Stigma begrebet, et omfangsrigt samfundskritisk element, af hvorledes vi mennesker selv søger for, at opretholde samfundets normative strukturer. Ydermere besidder stigma begrebet en anvisning af, at stigmatisering er en såvel personlig som kontekstafhængig handling, som foregår igennem sociale interaktioner og som i høj grad er situationsbestemt, hvilket betyder at vi derfor alle er potentielt stigmatiserede, idet vi alle besidder egenskaber som i visse sociale interaktioner, vil kunne blive vurderet som værende afvigende karaktertræk, i så fald disse blev afsløret (Goffman 2009: 24-25).

I henhold til nærværende speciale angående dagpengemodtageres oplevelse af udfordringer i hverdagen, er det de *karaktermæssige fejl* som synes særligt interessante ved Goffmans teori om stigmatisering. Igennem dette teoribegreb er det mit ønske at undersøge hvilke oplevelser dagpengemodtagerne har med den miskrediterende egenskab det er at være arbejdsløs i et samfund, hvor det forventes at alle kan forsørge sig selv og sine samt i hvilken grad dagpengemodtagerne i så fald oplever en samfundsmæssig uddifferentiering. Endvidere søger jeg igennem Goffmans teoretiske begreber at afdække hvorledes dagpengemodtagerne føler sig stigmatiserede som værende ledige, eller ej og i så fald hvorledes denne stigmatisering håndteres.

Identitetsdannelse og anerkendelse – *Behovet for anerkendelse (2003)*

Axel Honneth betragter mennesket som værende et anerkendelsessøgende væsen og han fremhæver de sociale relationers betydning for udviklingen af identitet. Faktisk, synes det ifølge Honneth, ikke at være muligt for individet at udvikle en personlig identitet uden anerkendelse, idet identiteten netop afhænger af anerkendelse fra det omgivende samfund.

Igennem hovedværket *Behovet for anerkendelse* fra 1992, søger Honneth at belyse menneskers indbyrdes anerkendelsesrelationer, samt de bevidsthedsforstyrrelser, som hænger sammen med det moderne menneskes vanskeligheder ved at finde anerkendelse i sit forhold til sin egen identitet. Han søger hermed at undersøge de formelle betingelser for menneskers selvrealisering, ud fra idéen om det gode liv, hvilket han skildrer således:

“Når kampen for anerkendelse kan siges at have en antropologisk karakter, så er det, fordi individet ikke kan udvikle en personlig identitet uden anerkendelse. Det kan ikke blive fuldt ud individuering, dvs. bevidst komme overens med sit eget indre. Behovet for anerkendelse er antropologisk forankret, fordi vores identitet afhænger af den; uden et minimum af anerkendelse har spørgsmålet “Hvem er jeg?” [...] nemlig intet svar.” (Honneth 2005: 12).

Honneths anerkendelsesbegreb er uddifferentieret i tre forskellige anerkendelsessfærer. Disse tre sfærer benævnes som *privatsfæren*, *den retslige sfære* samt *den solidariske sfære*. Anerkendelsen i *privatsfæren* indebærer familien og venskaber, og dermed den emotionelle anerkendelse individet kan opnå igennem kærlighed og venskaber. Individet oplever i denne sfære anerkendelse igennem eksistensen af forhold til medmennesker. Ifølge Honneth er det igennem denne emotionelle anerkendelse, at individet bliver i stand til at udtrykke sig selv og betragte sig selv, som værende et individ der kan deltage i nære fællesskaber og samfundsmæssige forhold. Kærlighedsforholdet imellem ægtefæller, forældre og børn samt venner og bekendte udgør de relationer, hvori individet kan blive fortroligt med egne ressourcer, indstillinger og værdier og få disse ressourcer anerkendt. Familierelationer udgør forudsætning for, at individet kan træde ud i en konfliktfyldt verden og venskaber og kærlighedsforhold bliver senere en forlængelse og udvidelse af disse forudsætninger, som dermed vedligeholder den fundamentale selvtillid. (Honneth 2005:15).

Den *retslige sfære* handler om individets universelle rettigheder, som er givet alle medlemmer af samfundet. Denne sfære gør individet i stand til at få selvrespekt og anse sig selv som værende et lige medlem af samfundet i samme grad som alle andre medlemmer af samfundet og dermed opnå oplevelsen af ligeværd. Denne form for anerkendelse indhentes igennem individets formelle kapacitet for moralske handlinger og gives igennem de lovmæssige relationer, som individet har adgang til som for eksempel velfærdsstatens goder. Den *retslige*

sfære sikrer således altså individets anerkendelse af at være et autonomt og respekteret menneske (Honneth 2005:16).

Den *solidariske sfære* dækker over kulturelle, politiske og arbejdsmæssige fællesskaber. Denne anerkendelse sker derfor igennem relation til sådanne sociale fællesskaber. Individet kan igennem samhørighed med andre individer i et sådan fællesskab, såvel genkende sig selv og blive anerkendt af de andre, som en del af fællesskabet. Individet bliver igennem fællesskabet påskønnet for sine specielle evner, særlige kvaliteter og bidrager dermed som en del af den fælles gruppe. Individets anerkendelse kan i denne sfære for eksempel ske i kraft af individets præstationer, funktioner eller handlinger og er dermed med til at reproducere samfundet. Denne form for anerkendelse er dermed værdsættelsen af sig selv som medlem af et solidarisk fællesskab (Honneth 2005:16-17).

Anerkendelsen indenfor hver sfære er, ifølge Honnet, et trin i individets udvikling mod det gode liv, idet alle tre former for anerkendelse må erfares førend at individet kan blive fuldt ud individualiseret. Det er derfor vigtigt at hver enkelt anerkendelsessfære gennemleves, for at individet kan erhverve de grundlæggende former for at forholde sig til sig selv. *Privatsfæren* er som nævnt forudsætningen for individets selvtillid, den *retslige sfære* udløser en almen selvagtelse som borger i samfundet og den *solidariske sfære* udløser selvværdsættelse, hvori fælles værdier og normer deles og danner et grundlæggende selvværd hos individet. Disse tre sfærer er, ifølge Honneth, teoritekniske begreber, som gør det muligt systematisk at strukturere og adskille delene af anerkendelse og dermed forklare individets anerkendelse og udvikling imod en fuldstændig identitet (Honneth 2005: 16-17).

Er de tre sfærer imidlertid *ikke* hver især realiseret, tales der om en uligevægt i individets udvikling, som ikke er en attråværdig tilstand, da individet dermed ikke til fulde kan opnå individualisering. De tre anerkendelsesformer kan følgelig betragtes som værende grundlæggende integrationskomponenter for individets udvikling mod det gode liv. Ligeledes som enhver anerkendelsesform er en forudsætning for de andre, er de forskellige anerkendelsesformer også forudsætning for et fuldt integreret samfund (Honneth 2005: 14-17).

Honneths teori om anerkendelse er, som ovenfor beskrevet, en normativ teori om det gode liv og individets udvikling af identitet. Normativ i den forstand at det er en fordring om, hvordan

individet burde udvikle sin identitet. Anerkendelsesteorien er en videreudvikling af begrebet social responsivitet. Social responsivitet beskrives som værende menneskers grundlæggende socialitet (Bo 2008:19). I denne videreudvikling er der fokus på, at individet ydermere responderer og interagerer anerkendende for, at den sociale interaktion fungerer socialt og opbyggende for såvel fællesskabet som identiteterne deri. Honneth fokuserer hermed på sociale relationer som solidaritetsforhold og argumenterer for, at den sociale responsivitet handler om social anerkendelse (Bo 2008:185). Honneth fremfører med denne teori en kritik af de samfundsmæssige forhold, der hindrer mennesker i at opnå anerkendelse og dermed realisere sig selv. Han peger på samfundsmæssige ubalancer, imellem individuel frihed og social anerkendelse og ønsker med anerkendelsesteorien at kunne udsige værdidomme om samfundets udviklingsprocesser (Honneth 2005: 18-19).

Med henblik på besvarelse af problemstillingen i nærværende speciale, er det den solidariske sfære, som er det interessante aspekt ved Honneths teori om anerkendelse. Igennem betragtninger af opnåelse af anerkendelse igennem denne sfæres arbejdsmæssige fællesskaber, søger jeg i samspil med den indsamlede empiri, at afdække de sociale relationers betydning for dagpengemodtagerne og deres oplevelser af udfordringerne ved at være arbejdsløse. Endvidere søger jeg med den teori at opnå et indblik i hvilken grad af anerkendelse de ledige synes at kunne opnå igennem deres position som dagpengemodtagere i et samfund hvor kravene til at forsøge sig selv og bidrage til samfundets reproduktion er høje. Ligesom jeg også vil anvende Honneths teoritekniske begreber til at afdække hvilket udfordringer dagpengemodtagerne oplever ved at være afskåret fra det store fællesskab som arbejdsmarkedet er i det danske samfund.

Individets vilkår i det moderne samfund - *Det fleksible menneske* (1999)

Med værket *Det fleksible menneske* beskæftiger Richard Sennett sig med det moderne individs vilkår under den nye kapitalisme og han har igennem sin forskning især fokuseret på, hvorledes individer placeres i det moderne samfunds ordning af rum og tid. Sennett udtrykker igennem værket sit overvejende negative syn af, idéen om *den fleksible kapitalisme*, der ellers har til hensigt at skabe en større grad af frihed hos individet, ved at bryde med tidligere faste rammer og strukturer og således skabe bedre muligheder for, at individet kan skabe netop det liv det ønsker. Ifølge Sennett skaber denne fleksibilitet derimod udelukkende

nye og mere skjulte udfordringer for individet, idet man fjerner de tidligere klare magtstrukturer, hvilket han forklarer således:

"Ved at nedbryde det stivnede bureaukrati og fremhæve risikoen giver fleksibiliteten – hævder man – folk mere frihed til selv at forme deres liv. I realiteten indfører den ny orden nye kontrolformer og afskaffer ikke blot tidligere tiders regler. Men disse nye kontrolformer er svære at få øje på. Den nye kapitalisme er ofte præget af uigennemskuelig magtudøvelse" (Sennett 1999: 8).

Ifølge Sennett er det især fleksibilitetens indvirkning på personlighed og karakterdannelse, som ligger til grund for denne forvirring og uigennemskuelighed. Med karakterdannelse henviser Sennett, til identitetsdannelse igennem de personlighedstræk som individet værdsætter hos sig selv og hvilke individet søger anerkendelse for i det omgivende samfund. Han mener at den nye fleksibilitet, stiller spørgsmålstejn til hele den menneskelige karakterdannelse, hvilket han fremstiller i de følgende problematikker:

"Hvordan beslutter vi, hvilke værdier i vores indre der har varig værdi i et samfund, som er utålmodigt og fokuserer på det umiddelbare, på nuet? Hvordan kan man forfølge langsigtede mål i en økonomi, der kun interesserer sig for det korte sigt? Hvordan kan loyalitet og gensidige forpligtigelser opretholdes indenfor rammerne af institutioner, der konstant nedbrydes eller omformes?" (Sennett 1999: 8-9).

Sennett argumenterer igennem ovenstående, for hvorledes fleksibiliteten skaber en stadig mere udbredt usikkerhed på arbejdsmarkedet, som gør det sværere for individet at opnå såvel moralsk som personlig identitet og han søger dermed at dokumentere, hvordan de ansattes tab af værdighed og selvforståelse er en konsekvens af de evige forandringer det moderne samfund ligger under for (Sennett 1999: 8-9).

Sennett betragter særligt de nye ansættelsesforhold som et fænomen, der påvirker strukturerne i samfundet, hvilket han fremhæver igennem begrebet *Ikke fast ansættelse*. Han anser de nye ansættelsesforhold som noget, der til trods for at de burde fordre til en højere grad af frihed for individet, udelukkende skaber nye restriktioner. Han fremstiller denne problemstilling i *det fleksible menneske* igennem en beretning om, hvorledes en nyuddannet amerikaner, med en toårig collegeuddannelse, skal forvente at skifte job op imod elleve gange

i sin karriere samt ændre kvalifikationsgrundlag hele tre gange i løbet af de fyrre år pågældende individ vil befinde sig på arbejdsmarkedet (Sennett 1998:19). Sennett mener imidlertid ikke, at det udelukkende er på arbejdsmarkedet, der nu hersker en høj grad af usikkerhed. Dette gør sig også gældende for andre markeder som eksempelvis aktiemarkedet og handelsmarkedet, der ifølge Sennett, også ligger under for hurtige forandringer som følge af ønsket om hurtigt udbytte (Sennett 1998:20).

Fleksible, mobile og kortvarige arbejdsmarkedsrelationer, vurderer Sennett altså som værende afgørende risikofaktorer og som noget uroskabende hos det enkelte individ i det moderne samfund. Sennetts bekymringer begrænser sig imidlertid ikke til arbejdsmarkedet, idet han har en idé om, at arbejdsmarkedets logikker og den nævnte uro, som opstår som følge heraf, nødvendigvis må smitte af på andre sfærer i det moderne liv. Sennett sætter hermed spørgsmålstejn ved, hvorvidt det er muligt at sætte langsigtede mål for noget i et samfund, hvor de korte relationer er blevet den bærende kraft. Hvordan kan for eksempel familielivet fungere optimalt, i en postmodernistisk kontekst, når familielivets grundpræmisser efter sigende afhænger af stabilitet og længerevarende relationer. Denne problemstilling søger Sennett netop at fremstille igennem beskrivelsen af et arbejdende amerikansk forældrepar, som begge søger jobs velvidende om at dette kan medføre at de må flytte sig selv og deres familie til nye omgivelser, endda over flere omgange:

"En adfærd, der kan sikre succes eller blot overlevelse på arbejdsmarkedet, giver således ikke Rico meget brugbart stof til forælderrollen. Faktisk er problemet for dette moderne par præcis det modsatte: Hvordan kan de forhindre, at familierelationerne bukker under for den kortsigtede adfærd, mødebevistheden og især alle de loyalitets- og forpligtigelsessvigt, der præger en moderne arbejdsplads (Sennett 1998:24).

Sennett giver igennem ovenstående eksempel et billede af hvorledes han frygter, at individer og familier bliver ofre for den flygtige kapitalisme og jagten på hurtigt tjente penge. Ifølge Sennett trives individerne ikke optimalt med at skulle være konstant mobile og evigt beredte på at flytte til nye omgivelser og nye udfordringer, men de oplever, ifølge Sennett, ikke at der findes mulige alternativer. Sennett ser dette som et klart billede på, hvorledes den moderne arbejdsmarkedsstruktur gør arbejdstagerne til gidsler, og at mobiliteten ikke er noget, der bidrager til frihed, snarere tværtimod (Sennett 1998:27).

Sennett fremdrager af ovenstående at den postmoderne tilstand har medført en række negative konsekvenser, og han lægger i forlængelse heraf heller ikke skjul på, at den traditionelle tilstand syntes at have fordele for individet, som for eksempel gav sig til udtryk igennem mere stabilitet i arbejds- og familielivet. I den forbindelse beskriver Sennett igennem *det fleksible menneske* netop, hvordan tidligere generationer havde en mere stringent og klar livsfortælling, der som oftest var bundet op deres arbejde, og han gengiver endvidere, hvorledes det traditionelle arbejde havde en større grad af dybde, som bevirkede individet fik en oplevelse af meningen med livet og derigennem opnåede erfaringer, som kunne knyttes til familielivet (Sennett 1998: 12-24).

Med henblik på dette speciales problemstilling, synes Sennetts teori vigtig for at kunne analysere på de lediges oplevelser ved at være dagpengemodtagere i et moderne samfund, med en arbejdsmarkedsstruktur som synes flygtig. Især synes denne teori relevant i undersøgelsen af hvorvidt de ledige oplever udfordringer der skyldes usikkerhed på arbejdsmarkedet, indre uro som følge af deres position som dagpengemodtager samt i så fald hvorledes de håndterer disse udfordringer eller i modsat fald, hvordan de klarer at styre udenom sådanne udfordringer.

Håndtering af det moderne samfunds udfordringer - *Tidsfælden* (2003)

Arbejdsnormen i det moderne samfund har det gjort det særdeles vanskeligt for individet at forene arbejdslivet og familielivet. Ifølge Hochschild er familien blevet et arbejde, og arbejdet er blevet familien. Igennem værket *Tidsfælden* søger Arlie Hochschild at belyse, de problematikker, som opstår, når et individ kommer klemme mellem arbejdsliv og familieliv. Denne fremstilling sker igennem en casestudie, som blev foretaget i årene 1990 - 1993, i den amerikanske virksomhed, *Amerco*. Virksomheden er et såkaldt *Fortune 500* firma, hvilket i almindelig tale angiver at firmaet hører til iblandt de 500 mest velhavende virksomheder i USA (Hochschild 2003: 5).

Tidsfælden, skal ifølge Hochschild forstås som værende et begreb der opstår, når individer gerne vil bruge mere tid i hjemmet, men ikke føler sig i stand til dette, fordi de i stedet bruger tiden på arbejde. Hochschild påpeger i denne sammenhæng, at en ofte fremstillet hypotese er, at mennesker i det moderne samfund tager overarbejde på grund af økonomiske anliggender. Hun afviser imidlertid denne hypotese, da det igennem hendes studie viste sig, at den

erhvervsgruppe, som havde flest overarbejdstimer, imidlertid var gruppen af de højest lønnede medarbejdere, der umiddelbart ikke kunne antages at være i økonomiske vanskeligheder. Den såkaldte top - og mellemgruppe har således størst interesse for Hochschild, da disse, modsat "bundgruppen", har andre motivationer, end blot de økonomiske, for at tage overarbejdstimer. Endvidere beskriver Hochschild igennem *Tidsfælden*, hvordan en yderligere antagelse går på, at personer, som tager overarbejde, lever en selvisk tilværelse, uden børn og kun med få familierelaterede forpligtelser. Men også denne hypotese kan Hochschild afvise, ifølge sine studier, idet de empiriske resultater viser, at flertallet af dem, som tager overarbejdstimer, både har samlever og børn (Hochschild 2003: 33-34). I forlængelse heraf beskriver hun, hvilke andre incitamenter og motivationer end de økonomiske, som tilsyneladende er udslagsgivende, når det kommer til, hvorfor individerne tager overarbejdstimer, og dermed gør sig selv til oplagte ofre for *tidsfælden*, hvori hjemmet bliver til arbejde og arbejdet synes at blive hjemmet (Hochschild 2003: 42-45)

Hochschild erfarer igennem sine studier af *Tidsfælden* hvorledes den synlige anerkendelse arbejdet giver medarbejderne, er noget af det, der får individet til at dedikere langt størstedelen af deres vågne timer til arbejde. Anerkendelsen opleves tilsyneladende som værende mere tilstedeværende på arbejdspladsen end i hjemmet, hvilket Hochschild skildrer igennem en beskrivelse af et ægtepar som begge søger at opnå anerkendelse igennem en betragtning af hvor meget tid de anvendte på at forfølge deres karriere, dette til trods for at det imidlertid sker på bekostning af familielivet:

"Stillet overfor Vickys succes og sin egen nervøsitet for hvad andre tænker begynder Kevin halvt bevist at ligne Vicky. Arbejdsopgave for arbejdsopgave. [...] Hvis Kevin var ligeså meget hjemme som Vicky, og ikke et sekund mere, så var det i Kevins øjne at skabe jævnbyrdighed, en slags ligemageri overfor omverdenen. På denne måde var tid i hjemmet et signal om svaghed, ikke kun til folk udefra, men også inden for ægteskabet. Det tabte familien på (Hochschild 2003: 78).

I forlængelse heraf vurderer Hochschild, at der kan være tale om en generel samfundsnorm, der foreskriver, at det ikke er ligeså prestigefyldt og omfattende at få hjemmet til at fungere optimalt, som det er at varetage opgaver for sin virksomhed, og netop derfor foretrækker mange ansatte at bruge flere timer på arbejdet end i hjemmet (Hochschild 2003:78).

I modsætning til den velkendte formodning om at hjemmet indbyder til afslapning og fornyet energi, viste Hochschild studier endvidere at netop dét at være i hjemmet, syntes endnu mere stressende for individet, end at være på arbejdspladsen. Dermed lod hjemmet ikke til at være et sted, hvor individerne kunne slappe af og lade op. I stedet refererer Hochschild til, at flere af de interviewede ansatte gav udtryk for, at det med tiden var blevet på arbejdspladsen, de fandt overskud til at slappe af og lade op og at de, som følge deraf for eksempelvis frivilligt efterspurgte overarbejde (Hochschild 2003: 43-44). Hochschild henviste med sine forud antagelser om hjemmet som det afslappende tilflugtssted, til den amerikanske historieprofessor Christopher Lasch's billede af familien som værende en *sikker havn*, hvor arbejderen søger tilflugt fra et hårdt arbejdsliv. Hos de ansatte som Hochschild interviewede, blev beskrivelsen imidlertid vendt på hovedet, idet individerne tilsyneladende betragtede arbejdet som den trygge og stabile havn i modsætning til det hårde og stressende familieliv:

"For Linda var hjemmet ikke et sted man kunne slappe af. Det var arbejdsplads nummer to. Hendes beskrivelse af krav – og skænderier der ikke kunne afgøres – som ventede hende, når hun kom hjem, var en slående kontrast til, hvordan hun beskrev jobbet [...] For Linda er hjemmet blevet et arbejde og arbejdet er blevet et hjem. Den omvendte verden" (Hochschild 2003:42).

Ifølge Hochschilds studier bidrager arbejdspladsen ydermere til individets udvikling af nære venskaber, og som resultat heraf hjalp de adspurgte ansatte ikke blot hinanden med at løse arbejdsrelaterede opgaver, men også med mere privatorienterede problematikker. Dette må endvidere antages som baggrunden for at flere af de adspurgte ansatte for eksempel ikke ønskede at anvende deres fulde berettigelse til barsel, i frygten for at gå glip af såvel faglig som social udvikling på den givne arbejdsplads. Arbejdspladsen bliver således en institution, hvor et centralt fokus er på selvrealisering, et sted hvor venskaber og alt det gode fra livet dyrkes, hvorimod hjemmet defineres som det kedelige, hvilket en kvindelig ansat meget åbenbart tydeliggjorde i det følgende citat:

"Folk sagde til mig: 'Du tog kun seks dages barselsorlov?' Jeg svarede: 'Hallo, det var seks uger uden nogen at tale med. Mine venner er på arbejder. De ting, der optager mig, findes på arbejdet. Arbejdet stimulerer mig. Jeg er lykkelig for at være tilbage" (Hochschild 2003:74).

Hochschild stiller sig imidlertid en smule skeptisk overfor de ansattes tendens til at betragte arbejdet som en sikker havn, da intet per definition er sikkert på en arbejdsplads, hvor risikoen for at blive afskediget vil altid kunne foreligge (Hochschild 2003:208).

Hochschild gør igennem *Tidsfælden* opmærksom på, at der imidlertid foreligger en forskel kønnene imellem, når det kommer til i hvor høj grad, det opleves som en belastning at skulle være såvel mentalt som fysisk tilstede både på arbejdet og i hjemmet. Ifølge Hochschilds studier synes det generelt at være en større udfordring for kvinder at være ofre for den såkaldte *tidsfælde*. Dette skyldes, ifølge Hochschild, at kvinder udadtil symboliserer *familiens hjerte*, og de føler sig derfor i højere grad forpligtet til at varetage familiens interesser på bedste vis. Dette sker imidlertid upåagtet det faktum at kvinder arbejder mindst ligeså mange timer som mænd (Hochschild 2003:109-120). Mænd bliver imidlertid også udfordret af *tidsfælden*, idet det er sværere for mænd at opnå berettigelse til for eksempelvis barselsorlov, end det er for kvinder. Hochschild beskriver således, hvordan der blandt mænd på en arbejdsplads ses ned på dem, som for eksempelvis ønsker af afholde barsel. På baggrund af ovenstående kan der hermed argumenteres for en dominerende maskulinitetsforståelse og en firmakultur, der foreskriver, at det ikke er acceptabelt for mænd at tage barselsorlov eller arbejde mindre end fuldtidsnormen (Hochschild 2003:109-120).

Som tidligere nævnt beskæftiger Hochschild sig primært med top - og mellemgruppen af de adspurgte ansatte. Blandt disse to grupper findes der klare forskelle på, hvad der gør, at de ansatte fanges i *tidsfælden*. For top gruppen skyldes det som oftest, at behovet for anerkendelse og selvrealisering, hvilket også gør sig gældende for mellemgruppen, men her har en speciel firmakultur tilsyneladende også vundet frem. Der hersker således en kultur på arbejdspladsen, som ikke udtalt hylder de ansattes ønsker om fleks- eller deltidsarbejde. Endvidere beskriver Hochschild en generel norm på arbejdspladsen som fordrer at individet skal stræbe mod konstante jobmæssige fremskridt. Det er som ansat således ikke nok blot at være arbejdsom og forblive i sin nuværende stilling med et fast timeantal. Hvis man vil anerkendes som værende en seriøs medarbejder, skal man ydermere give omgivelserne udtryk for, at man nærer et ønske om kontinuerligt at stige i graderne (Hochschild 2003: 118).

Hochschild behandler igennem sine studier flere forskellige strategier, som de ansatte anvender i deres søgen efter at håndtere *tidsfælden*. En af strategierne indebærer, at de ansatte lægger en række af fremtidige planer, som dog aldrig reelt udføres. I den forbindelse taler Hochschild om *potentielle-* og *reelle-jeg'er*, hvor det *potentielle-jeg* udspringer af alle de drømme, de ansatte har for deres familieliv. Pointen er imidlertid, at det *potentielle-jeg* bliver ved det imaginære og må ligge under for det *reelle-jeg*, som er det, individerne faktisk gør. I forlængelse heraf præsenterer Hochschild en række tiltag, som efter hendes opfattelse, muligvis kan minimere risikoen for, at individer på nutidens arbejdsmarked havner i den såkaldte *tidsfælde*. Her argumenterer Hochschild blandt andet for mere frihed under ansvar. Til trods for, at der har fundet en udvikling sted, som netop har givet mange ansatte mere frihed under ansvar, fremhæver Hochschild, hvordan også ansatte på især de lavere erhvervsniveau, såsom ansatte af mellem - og bundgrupperne med fordel kan tilegnes endnu mere frihed. På den måde ville de ansatte nemlig, ifølge Hochschild, i stand til at tilrettelægge deres skema mere optimalt og på den baggrund forene arbejdsliv og privatliv på bedre vilkår (Hochschild 2003: 222-223).

I henhold til at besvare problemstillingen om hvilke udfordringer dagpengemodtagere møder i et samfund som netop er præget af en stærk arbejdsnorm, synes ovenstående uddrag af Hochschilds teori om tidsfælden særdeles oplagt til at stille op imod den indhentede empiri. Dette være sig både i spørgsmål indenfor de problematikker dagpengemodtagerne må opleve i henhold til deres arbejds- og familieliv, samt i henhold til hvilke strategier de ledige synes at anvende, for at få hverdagen til at fungere.

Analyse

I det følgende afsnit vil undersøgelsens analyse komme til udfoldelse. Først vil jeg præsentere undersøgelsens analysestrategi samt analysens opbygning. Herefter følger en læsevejledning til citaterne i analysen samt en liste over de informanter som har deltaget i fokusgrupperne og derfor citeres, og endeligt følger analysen.

Analysestrategi

Igennem analysen er det formålet at tydeliggøre, hvilke udfordringer man som dagpengemodtager oplever, i et samfund præget af en stærk arbejdernorm, hvor lavkonjunktur og høj arbejdsløshed hersker og hvordan disse udfordringer håndteres af dagpengemodtageren. Det er den indsamlede empiri der er styrende for analysens indhold. Det vil sige at der i analysen tages udgangspunkt i de beskrivelser som informanterne har ytret, om deres oplevelser af udfordringerne ved at være ledig. De orienterende teoretiske begreber om identitetsdannelse, stigmatisering, anerkendelse samt håndteringer og strategier i hverdagen, anvendes i analysen til at forstå, systematisere og præcisere det empiriske materiale i forhold til undersøgelsens problemstilling, ud fra de betragtninger som er beskrevet i teoriafsnittet.

Analysen er opdelt i flere underafsnit, som hver især behandler de udfordringer som dagpengemodtagerne har diskuteret i fokusgrupperne. Denne inddeling er sket på baggrund af den fastlagte interviewguides hovedtemaer, *udfordringer* og *håndteringer* i forbindelse med ledighed. Herunder er der opstillet underafsnit som hver især behandler emnerne; *oplevelsen af stress, strukturer og rutiner som ledig, personligt ansvar, uvishedens pres, personlige forandringer i forbindelse med ledighed, fremtidsforestillinger, forståelse og fordomme* samt *Det bedste og det værste ved at være ledig*, hvilke også er fastlagt på baggrund af interviewguiden. Igennem disse underafsnit vil jeg ved hjælp af teorierne, søge at analysere på informanternes oplevelse af de udfordringer de har mødt som dagpengemodtagere, samt på hvilken vis de har søgt at håndtere disse.

Læsevejledning til citater anvendt i analysen

For at øge læsevenligheden af analysen, vil jeg i det følgende præcisere, hvorledes de citater som anvendes i analysen er udformet og hvad de tegn som optræder, betyder.

Den anvendte empiri er indhentet igennem interviews, som efterfølgende er transskriberet på baggrund af optagede lydfiler og det er ud fra disse transskriberinger, at citaterne er hentet. Transskriberingerne er omskrevet til rigsdansk, således at eventuel dialekt eller fremmedord er omskrevet til et tilsvarende ord på rigsdansk. Dette er sket for at hjælpe læseren og lette forståelsen af analysen. Jeg har endvidere valgt at udelade udtryk såsom *øh* eller *hmm*, idet det er de fortællinger som fremkommer under interviewene jeg er interesseret i og ikke den anvendte sprogbrug. Under hvert enkelt citat har jeg angivet hvilken informant der har udtalt citatet samt på hvilket tidspunkt i lydfilen, citatet fremstår. Samtlige citater som er anvendt i analysen fremstår i kursiv. Nedenfor følger en forklaring af de tegn som endvidere anvendes i forbindelse med citater i analysen:

- (...) indikerer at der i citatet er undladt tekst, som jeg finder irrelevant forhold til den kontekst jeg belyser.
- ... indikerer at informantens ikke afslutter den pågældende sætning.
- [skjult ord] indikerer at informanten omtaler konkrete personer eller steder, som kan være med til at identificere informanten, hvorfor jeg har valgt at skjule dette, for at sikre informantens anonymitet.
- () I tilfælde hvor informanten selv har stillet spørgsmål, er dette angivet i parentes og spørgsmålet er ikke, som resten af citatet, skrevet i kursiv.
- "..." I tilfælde hvor informanten udtrykker sig i direkte tale er dette sat i citationstegn og er ikke skrevet i kursiv.

Liste over informanter

Alle informanter er ledige, som har deltaget i et informationsmøde forud for fokusgruppe interviewet, som omhandler de krav og kriterier man som ledig skal imødekomme, når man er nået til 39. uges ledighed. Hvilket vil sige at de er alle dagpengemodtagere, som har gået ledig i op imod 9 måneder. Deres navne er skiftet ud for at sikre deres anonymitet, ligesom navne på ægtefæller og virksomheder informanterne har arbejdet i, ligeledes er skiftet ud. Informanterne er listet ud fra hvilke fokusgrupper de har deltaget i.

Fokusgruppe A

Anne, 35 år, har været ledig i en sammenhængende periode på otte måneder nu. Hun er uddannet tandklinikassistent, men har ikke arbejdet med det fag efterfølgende. Hun har derimod haft en del ufaglært arbejde. Hendes seneste job var i pakkeriet ved [en nordjysk virksomhed], hvor hun arbejdede i fem år, inden hun blev afskediget som følge af nedskæringer.

Andrea, 51 år, har været ledig i cirka otte måneder nu. Er uddannet ved et rejsebureau og har arbejdet ved [en større dansk virksomhed] i 23 år. Virksomheden har nedlagt alle deres afdelinger for rejsebureauer, så den stillingsbetegnelse hun er uddannet til, eksisterer derfor ikke længere. Hun bor sammen med sin mand og deres to børn.

Annika, 54 år, er blevet ledig for nylig, men har de seneste 11-12 år været tilknyttet en arbejdsplads hvor der var sæsonledighed henover sommeren, således hun i alt har haft omkring 8 måneders ledighed på dagpenge. Nu er hun helt afskediget, som følge af nedskæringer. Hun bor sammen med sin mand Axel og har voksne børn.

Anders, 40 år, er ufaglært og har haft mange forskellige stillinger ved forskellige virksomheder. Han har været ledig indimellem de forskellige jobs i kortere perioder og har nu sammenhængende været ledig i otte måneder. Han bor sammen med sin kone og deres to børn.

Fokusgruppe B

Bjarne, 54 år, er uddannet landmand og har været selvstændig. Han er fraskilt og har fire voksne udeboende børn. Da han holdte op med at være selvstændig landmand blev han arbejdsløs første gang. Han har efterfølgende været i arbejde som rør lægger, men er nu arbejdsløs igen. Han har været sygemeldt med en blodprop som følge af stress, i den periode han overgik fra at være selvstændig til at være ledig.

Bente, 42 år, er ufaglært og har arbejdet som rengøringspersonale ved flere forskellige virksomheder. Hun er enlig mor til tre børn, hvoraf to af dem er flyttet

hjemmefra. Hun er ledig, da hun som følge af en diskusprolaps blev sygemeldt og derefter blev afskediget. Hun har tidligere været ramt af en hjerteblødning, som følge af stress.

Fokus gruppe C

Casper, 56 år, er uddannet typograf, men har aldrig haft arbejde som dette. Han har senest været ansat i en butik, som gik konkurs og blev derfor fritstillet i 3 måneder indtil han overgik til dagpenge. Han har nu været ledig siden december. Han er gift og har en datter.

Carsten, 59 år og er uddannet taxachauffør, hvilket han senest har arbejdet som. Tidligere har han haft forskellige jobs, som f.eks. hjemmevejleder ved kommunen. Han har gået arbejdsløs siden efteråret. Er gift og har ingen børn.

Analyse

I det følgende analyserer jeg på informanternes beretninger fra fokusgruppelinterviewene ud fra de inddragede teorier, samt sætter dem i perspektiv i forhold til de forforståelser der gik forud for undersøgelsen.

Oplevelsen af stress

Oplevelsen af stress i forbindelse med at være dagpengemodtagere, er et af de centrale spørgsmål i denne undersøgelse, idet dette netop er et af de oftest debatterede emner i diskussionen om ledighed. Samtidig berører samtlige af de anvendte teorier i denne undersøgelse, på forskellig vis problematikken i oplevelsen af at føle sig stresset, presset eller lignende af det omgivende samfund, som følge af individets position som værende ledig, (Jf. afsnit om *Teori*).

Informanterne tilkendegiver igennem fokusgruppelinterviewene at de mange praktiske udfordringer ved dagpengesystemet, kan virke som en belastning i hverdagen og dermed give anledning til en grad af oplevelsen af stress. For eksempel udtaler en informant at der er mange krav at leve op til fra jobcenteret og A kassen:

"Det er det som jeg kalder det der overvågningssamfund, hvor man føler man bliver dunket oveni hovedet fordi du skal søge de der to jobs om ugen. Og hvis du ikke gør det så, ja så, for man simpelthen skældud. Det bliver påpeget hvis du kommer til de der møder i din fagforening hvis du ikke har gjort det eller hvis du har gjort det uopfordret fordi der ikke har været nogle jobs. Du skal søge opslåede stillinger op, så hvis der kun er uopfordrede så får man af vide at, prøv lige at høre her, du skal søge også selvom der ikke er nogle jobs eller har været, så skal man søge og så selvom man prøver at sige prøv at høre her, hvad vil du have jeg skal gøre, så skal man søge udover sine kvalifikationer... (Andrea, Fokusgruppe A).

Jobsøgningen synes i dette tilfælde at blive oplevet som værende en belastning for informanten, og stille informanten tilbage med en oplevelse af ikke at være god nok, hvilket flere af informanterne endvidere beretter om. Især hvis der ikke er jobs at søge eller at det er de samme jobs, man hele tiden bliver forslået at søge:

"Ja fordi de der mennesker skal jo også tage en seriøst! Og der er jo det der pres med at man skal søge de der to jobs om ugen. Og nogle gange er der ikke noget man kan søge vel. Så er det elevstillinger og jeg skal ikke som 51årig være elev, det har jeg ikke lyst til (Andrea, Fokusgruppe A).

Jf. teori af Goffmann om identitetsdannelse kan ovennævnte problematik, have indflydelse på individet identitetsdannelse samt hvorledes de føler sig anset af de omgivende samfund. Det fremgår for eksempel af ovenstående citatet af Andrea, hvorledes hun oplever sig nedvurderet i sin position som værende arbejdsløs som 51-årig. Ligeledes beretter Carsten hvordan han oplever at blive miskrediteret for det arbejde han gør som ledig og han udtrykker endvidere hvordan han føler af denne miskreditering synes at være uberettiget:

"Det negative for mig, er når man skal sidde og skrive, som du var inde på før, jeg ved ikke hvor mange hundred ansøgninger velvidende at man temmelig sikkert ikke får noget svar og man får ikke noget arbejde ud af det. Jeg har ikke dårlig samvittighed over at være arbejdsløs, fordi det er anden gang i mit liv og nu har jeg gået i et halvt år og sidst jeg var det, da gik jeg ikke en gang i et år og ellers så har jeg betalt til min fagforening hele livet ikke også, og har arbejdet" (Carsten, Fokusgruppeinterview C).

Af mere alvorlige karakterer berettes der fokusgruppeinterviewene igennem, endvidere og helt håndgribelige fysiske belastninger ved oplevelsen af stress, som følge af ledighed:

"Jamen i 2007 da fik jeg også hjerteproblemer, blodprop eller et eller andet. Men min stress den kom i år, jeg er stadig stresset. [...] Jamen når man er så stresset, så begynder man ikke og kan husk, det går helt i sort og så besvimer jeg" (Bente, Fokusgruppeinterview B).

Endnu en interviewperson beretter ligeledes om fysiske skavanker som følgesygdomme af ledigheden (Fokusgruppeinterview B), og det må disse beretninger taget i betragtning, anses som en væsentlig udfordring ved ledigheden, når den i den grad påvirker livet for den enkelte.

En af de årsager som informanterne er enige om at er med til at fremskynde oplevelsen af stress som ledig, er at man aldrig kan holde helt fri eller slappe rigtigt af, fordi man som ledig hele tiden er fastlagt en dagsorden der foreskriver at man skal søge job. Dette kommer eksempelvis til udtryk i følgende dialog fra fokusgruppe A:

- Anders: *"Men bliver man for meget stresset, når man er arbejdsløs, så kan det påvirke på helbredet"*
- Anne: *"Ja, jeg tror det er svært for folk, som har arbejdet, at forstå det der med at man siger at man kan blive stresset af ikke at have et arbejde. Fordi: Åh du går jo bare der..."*
- Andrea: *"Folk de ved ikke hvad stress det handler om"*.
- Anne: *"Det er fordi folk ikke har været inde i det der system, med alle de der ting man skal og indkaldelse, og hun skal på ferie og husk at gøre dit og husk at gøre dat ikke også. Jeg synes da også, jeg har været et meget positivt menneske, og det er jeg sådan set også stadigvæk, men det er mere det der jeg kan godt mærke på mig selv, at en gang i mellem så kan jeg godt blive sådan ked af det, hvor i dag der gider jeg bare slet ikke snakke med nogen"*. (Fokussgruppeinterview A).

Ud fra ovenstående dialog synes det at fremgå at den vanskelige håndtering af ledigheden ligger i den manglende fleksibilitet og at oplevelsen af hele tiden at ligge under for at vis pres, fra omgivelserne, præger informanternes hverdag og at de jf. teori af Sennett kan siges at opleve en grad af uro, som i værste fald kan påvirke deres identitetsdannelse og derigennem give udfordringer for individet. Denne uro synes at plage flere af informanternes hverdagsliv som ledige og oplevelsen af stress, som en reaktion heraf synes at være en nævneværdig problematik hos dagpengemodtagerne, hvilket Andrea blandt andet forsøger at sætte ord på i det kommende citat:

"Nå jamen jeg laver ikke noget lige i øjeblikket, fordi min arbejdsplads er blevet nedlagt, det kan jeg jo ikke blive ved med at sige, nu har jeg brugt den i otte måneder. Så man synes det er lidt trælst fordi, jeg ved jo godt det ikke er fordi jeg er sådan en fortolkning, men man er jo ikke en del af det der arbejdsliv, som alle andre har, når man sidder i sådan en forsamling, eller snakker med nogen. Men man er jo sådan lidt en anden gruppe, som egentlig ikke rigtig hører til nogen steder. Og det synes jeg også er enormt stressende. Det der med at man er arbejdsløs, det er simpelthen bare et hårdt arbejde" (Andrea, Fokusgruppe A).

Strukturer og rutiner som ledig

Jf. teori af Hochschild synes det at være af afgørende karakter for de ledige at de formår at fastholde en vis struktur på hverdagslivet, for ikke at opleve de store udfordringer ved

ledigheden. Dog beretter en overvejende del af informanterne om hvorledes de særligt i starten af deres ledighedsperiode, *"vente op og ned på dag og nat"* (Fokusgruppe C), *"glemte at pleje deres kontakter og netværk"* (Fokusgruppe A) samt at de generelt slækkede meget på de daglige rutiner, som deres hverdagsliv normalt bestod af. Anne forklarer i nedenstående citat, hvorfor hun tror, at hun især i starten havde svært ved at holde sig selv i gang:

"Jeg tror lidt det er det der med at, man på dagligbasis ikke er vant til at omgås andre mennesker længere. Og så begynder det bare at blive besværligt at være sammen med andre mennesker. Jeg synes det er lidt bedre nu end det har været. Men det er stadigvæk ikke... jeg glæder mig til at komme i gang. Fordi jeg gerne vil" (Anne, Fokusgruppe A).

Ifølge Hochschilds teori om strategier til hverdagslivet må det betragtes som værende en negativ konsekvens ved ledigheden, når informanten som ovenfor beretter at hun ikke længere magter de samme ting, som hun gjorde før end hun blev ledig. Hvilket endvidere kan have følger for hele oplevelsen af de udfordringer man møder som dagpengemodtager, idet fastholdelse af strukturer ellers synes at kunne være med til at afhjælpe flere af de andre udfordringer ved ledigheden, såsom oplevelsen af stress og/eller manglende lyst til at være social jf. teori om hverdags strategier af Hochschild.

En af de ting som informanterne udtrykte som værende den største udfordring ved ledigheden, var altså manglen på struktur i hverdagen, som kunne holde dem i gang. Bjarne beretter ligesom Anne, hvordan han i stigende grad bare lå hjemme på sofaen fra morgen til aften, da han blev ledig. Netop som et resultat af, at han følte at hans liv ikke længere havde nogle strukturer og han derved ligefrem oplevede at føle sig udenfor samfundet og de sociale fællesskaber i det omgivende samfund. Denne problemstilling synes særlig vigtig jf. teori om anerkendelse, som man ifølge Honneth kan have meget vanskeligt ved at opnå anerkendelse som individ, hvis ikke man ikke er den del af de sociale fællesskaber og derigennem udbygger sin solidariske sfære. Bjarne vedkender sig da også de negative konsekvenser ved denne problematik og beretter følgende:

"Jeg tror jeg har fået en mindre depression af det. [...] Jeg gik i stå og var psykisk nede. [...]det var bare det, at jeg var sat på standby i forhold til alle mulige andre." (Bjarne, Fokusgruppe B)

Det er dog vigtigt at runde denne problemstilling af med at påpege at der fokusgruppeinterviewene igennem skildres hvorledes samtlige af informanterne er velvidende om vigtigheden af fastholdelse af strukturer i hverdagslivet. Endvidere beretter flere af informanterne om en indsigt i vigtighed af at man som ledig formår *"at holde sig selv i nakken"* (Fokusgruppe A), samt at man fastholder en grad af positiv tankegang i sin hverdag, således man netop *ikke* går ned med en depression eller oplevelsen af stress:

"Jamen jeg prøver ikke at blive stresset, tænker på noget positivt". (Bente, Fokusgruppe B)

Det er dog heller ikke udelukkende negative kommentarer som falder, da vi i fokusgrupperne behandler forandringen fra gå og være i arbejde til at gå derhjemme og være ledig. Carsten beretter ligefrem hvorledes han faktisk har oplevet ledighedsperioden som værende ganske positiv og han har betragtet det som en "okay" periode, hvor han har fået mere tid til sig selv og sine egne interesse, og derigennem oplevet en større grad af frihed. I henhold til teori om *tidsfælde*, må denne betragtning konkluderes som værende en succesfuld anvendelse af strategier til at få det mest fordelagtige ud af hverdagslivet (Carsten, Fokusgruppeinterview I). Andre informanter beretter ligeledes hvordan udfordringen ved netop denne forskel på at være i arbejde og gå ledig, har været minimal: *"Jeg synes ikke lige at der er nogen forskel. Jeg læser nok mere end da jeg gik på arbejde"* (Annika, Fokusgruppe A).

Af yderligere kommentarer angående emnet om strukturer og rutiner i hverdagen, beretter én af de deltagene informanter om hvorledes hun selv har lagt en strategi for hendes hverdag som ledig, hvilken stemmer fint overens med Hochschilds betragtninger af hvordan et livsplansperspektiv og i dette tilfælde nedskrevne planer for ugen, kan være med til at lette oplevelsen af udfordringer i hverdagen:

"Altså jeg vil sige har givet mig selv lov til, at jeg vil ikke gøre det, jeg vil ikke gå ind og søge job hver dag. Og det kan jeg huske en der sagde ude i fagforeningen, giv nu jer selv fri indimellem, gå ind og lav en plan og så sige, mandag, onsdag og fredag der søger vi job, og de andre dage der har man bare fri. [...] Fordi ellers så bliver du altså skør oveni hovedet, fordi så mange nye jobs kommer der jo heller ikke på. Så

hvis du sidder med et hver eneste dag, så bliver du total deprimeret, når det er fredag fordi.. (Andrea, Fokusgruppe A).

Andrea giver i ovenstående citat, et godt eksempel på hvorledes individet ifølge Hochschild, kan udnytte sig af tilpasningsstrategier og dermed mindske risikoen for oplevelsen af negativ stress, og i dette tilfælde kan der muligvis end dog argumenteres for at Annika dermed også undgår oplevelsen af den tidligere omtalte uro, som informanterne oplevede ved, hele tiden at føle at de skulle søge jobs. Ved at opdele ugedagene med konkrete planer for såvel jobsøgning, som andre aktiviteter kan Andreas metode derved argumenteres for at være endnu en succesfuld hverdagsstrategi til at klare udfordringerne i hverdagslivet som ledig.

Personligt ansvar

Talrige gange i løbet af de tre fokusgruppeinterviews drejede emnet sig ind på det personlige ansvar ved at være ledig. Her forstås informanternes mening om deres personlige ansvar for i hvilken grad de oplever udfordringer ved at være ledig i et samfund, præget af arbejdnormen.

De erkendte i overvejende grad, at de selv besad et betydeligt ansvar for hvorledes deres hverdagsproblematikker udfoldede sig, og dog berettede flere om hvordan de som ledige lod stå til og ikke indlagde struktur i hverdagene:

"Jeg kommer ingen steder, jeg orker ingenting, er herhjemme altid. Laver om på min rytme, står op klokken to om natten og går i seng klokken syv om aften. [...] Det er helt tåbeligt [...] Men sådan er uret drejet. Der mangler struktur A: Man skal have noget at stå op til, det er der ikke. (Bjarne, Fokusgruppeinterview B).

Samme interviewperson beretter dog efterfølgende, hvorledes han er klar over at det er en problematik han selv ligger til skyld for, idet han udtaler:

"Man skal holde sig selv i nakken, f.eks. anskaffe sig en hund eller en ny cykel [...] Man skal holde sine relationer ved lige og huske at pleje sit netværk (Bjarne, Fokusgruppeinterview B).

Og han slutter da også af med at anerkende sig egen indsats, i søgen efter strukturer:

"Jeg har nok tage mig lidt sammen. Er kommet i gang med noget, købt en cykel får motioneret lidt og visse dage kommet op på den. Man skal tage sig selv i nakken" (Bjarne, Fokusgruppeinterview B).

Indenfor sammen emne, falder diskussionen endvidere på vigtigheden i at man som ledig tager et personligt ansvar for at tænke fremadrettet i den givne situation.

- Andrea: *"Man skal tænke fremad, fremadrettet. Man skal aldrig se tilbage"*
- Annika: *"Det er også rigtig..."*
- Andrea: *"Det er bare sommetider svært..."*
- Annika: *"Det er meget vigtigt"*
- Andrea: *"Jamen det er det. For det der ligger bag os kan vi jo ikke ændre på alligevel. Sket er sket"* (Annika og Anders i dialog, Fokusgruppe A).

Ovenstående betragtning synes ifølge teori om identitetsdannelse, at være af særlig høj vigtig karakter, idet identitetsdannelse ifølge Goffmann, netop omhandler hvorledes individet håndterer sig selv og deres arbejdsløshed.

Uvishedens pres

Igennem fokusgruppeinterviewene, står det klart at uvisheden for fremtiden, er en de udfordringer ved ledigheden, som i den grad skaber bekymringer og frustationer hos dagpengemodtagerne. Ifølge teori af Sennett kan dette begrundes i at usikkerheden på arbejdsmarkedet kan have direkte indvirkning på individets selvopfattelse. Den høje grad af usikkerhed der må siges at ligge i den situation der er, at stå uden for arbejdsmarkedet, i et samfundet præget af en stærk arbejdernorm og en betragtelig arbejdsløshed, skaber ifølge Sennett, uro hos den enkelte, hvormed personen for vanskeligt ved at opnå den ønskede anerkendelse fra det omgivende samfund og synes derfor ikke have høje tanker om sig selv og sin egen situation, hvilket kommer til udtryk i følgende dialog:

Andrea: *"Den [LÆS: uvisheden] vil jeg gerne skrive under på, at den synes jeg er rigtig væmmelig lige nu. Både rent aldersmæssigt og hvad kommer man ud i, risikere jeg at nå dertil hvor jeg ikke kan få min understøttelse lige pludselig mere? Altså, den synes jeg i hvert fald, fordi jeg er ikke så gammel, at jeg kan nå at få et CV-job, hvis*

jeg falder ud af systemet ikke også. Så man ligger lidt i sådan et eller andet hul, midt i det hele ikke også..

Annika: *"Det bliver værre jo længere tid man har gået ledig. I frygt for at ryge ud af systemet. Det bliver værre og værre og værre".*

Andrea: *"Os fordi man ser og hører så meget i fjernsynet".*

Annika: *"Jamen det er også den tanke der strejfer mig meget, og hvordan det skal gå. Jeg har en mand der skal på efterløn til oktober, og han fik en blodprop for et par år siden, eller ej det er fem år siden han fik den og har jo ellers der før altid haft arbejde. Og bliver syg og har sygdomsforløb, og skal så i gang på arbejdsmarkedet igen, og hvor det bare bliver svært for ham og derfor er han røget i seniorjob nu. Og skal på efterløn til oktober, han bliver 60. Vi går yderligere ned i løn fordi, når man går som 60årig, får du kun 91 % af den store understøttelse. Så altså der er jo mange og pludselig bliver jeg så arbejdsløs også, hvad man ikke lige havde forventet. Der er mange frustrationer i det." (Fokusgruppe A).*

Det fremgår tydeligt i den ovenstående dialog angående uvisheden, at denne problematik er af sådan en art, at den synes at kunne formere sig til yderligere bekymringer og frustrationer, hos den enkelte, hvorfor den ikke er en særlig attråværdig udfordring ved at være ledig. Faktisk udtrykker en af informanterne endvidere hvordan hendes tanker om denne uvished, synes "at løbe løbsk" og dermed påvirke hendes opfattelse af samfundets anerkendelse af hende som person:

"Tiden den går mere og mere og så tænker man bare. Jeg sad faktisk og snakkede med en veninde i går ude i haven: "Prøv at hør her, hvad skal der blive af mig? Prøv at hør her, jeg ved da godt at det først er til november næste år, men hvad skal der lige blive af mig? Jeg har søgt så mange jobs? Hvorfor er der ikke nogen, jeg kan ikke forstå det? Hvorfor er der ikke nogen der kan bruge mig? Altså er det sådan man tænker, jamen hvad skal man gøre?"" (Andrea, Fokusgruppeinterview A.).

Ifølge teori af Honneth vil den pågældende informant, ud fra ovenstående udtalelse, have vanskeligt ved at opnå anerkendelse som individ, og muligvis endda ende op med

spørgsmålet: "Hvem er jeg"? idet, identitetsdannelse netop kræver anerkendelse at man har noget at bidrage med til samfundet.

Det er flere forskellige vejende holdninger omkring hvis skyld det er, at denne såkaldte *uvished*, har så stor en sammenhængskraft med dagpengemodtagernes oplevelse af bekymringer og frustrationer i hverdagen. Én af informanterne, aflægger dog skylden direkte hos de institutioner som behandler dagpengemodtagernes sag:

"... Kommer du til bare at træde en lille bitte smule ved siden af de her krav, og det kan være et uheld, det kan være simpelthen bare en tanketorsk, så er du fuldstændig på røven. Så kan du risikere at de tager dine dagpenge. Det synes jeg er hårdt. Der er ingen fleksibilitet i det. Hvad nu hvis man får sagt et eller andet dumt, hvad nu hvis der går et eller andet galt, det er hele mit eksistensgrundlag, mit hus og hjem, alt ryger, fordi jeg er alene, der er ingen til at hjælpe mig, hvis nu der går noget galt, med mine penge. Jeg kunne dårligt få det til at hænge sammen på dagpenge ikke, og jeg har også sådan en lille lønsikring, men det det. Men går der noget galt, så ryger hele lortet. Det er altså voldsomt synes jeg. Sådan er det ikke engang på en arbejdsplads. På en arbejdsplads, har du jo lov til at lave fejl indimellem og så går det også nok. [...] Så bliver du måske kaldt ind til en samtale, hvis det er helt galt, men der er noget fleksibilitet i det, det er der overhovedet ikke i det her system. Der skal du bare træde forkert engang og så risikerer du at miste hele lortet" (Anne, Fokusgruppeinterview A).

Ovenstående citat indikerer netop den foromtalte manglende fleksibilitet, som en af problematikkerne ved *uvisheden*, hvilket igen bekræfter Sennetts teori om det fleksible menneskes vanskeligheder ved det moderne samfund, der ikke længere beror på fastlejrede normer og værdier i samme grad som tidligere.

Personlige forandringer i forbindelse med ledighed

I forbindelsen med ledigheden og de oplevelser informanterne har haft med overgangen til denne, fremhæver de at de har oplevet en del personlige forandringer. Stort set alle informanterne beretter som allerede nævnt, at de føle at de til en vis grad "går i stå" af ikke at have et arbejde at stå op til:

"Når man har arbejdet i så mange år. Jeg bor alene og har tre børn, boet alene i to år med dem, altid selvstændig altid gang i den fra klokken fem om morgenen og så til klokken ni om aftenen, så det er også hårdt. Men så lige pludselig, som han siger, så stopper det hele. Ja alle ens rutiner om morgenen og indtil man går i seng. Så man kan mærke det selv. Jeg bliver også træt af bare at blive hjemme." (Bente, Fokusgruppeinterview B)

Informanterne beretter at de glemmer at leve livet og istedet sætter det hele på standby, når de ikke har den vante rutine i hverdagen. Bente går endda så vidt som at beskrive forandringen, som om at hun oplever en forandring i hendes personlighed:

"Og jeg hader at kigge fjernsyn, hader bare lyden i huset. Bare at være lukket inde i huset, det er lige som at være i fængsel, der er ingenting, jeg kan ikke lave noget, ikke finde det der arbejde. Nu skal jeg selvfølgelig også passe på pga. min ryg, men alligevel. Men jeg bliver stresset, uden nogen grund til at blive sur, søger jeg et eller andet skænderi. Og når jeg så falder til ro, tænker jeg hvad er det for noget. Sådan har jeg aldrig været før" (Bente, Fokusgruppe B).

Andre informanter beretter dog også hvordan de i nogen grad har kunnet anvende forandringerne ved at blive ledige konstruktivt:

"Man har mere fysisk overskud til forandringer. Man har mere overskud rent tidsmæssigt. F.eks. kan man altid lige være barnepige eller lignende, når man ikke har et arbejde. Men det er ikke så sjovt, når det ikke bare er for en periode (Annika: Fokusgruppe A).

Denne oplevelse stemmer flere af informanternes beretninger overens med. Og dog erkender de overvejende at ledighed udelukkende synes at være en tilstand, som man ønsker at være i for en kortere periode:

"Der er ikke nogen som har været ledig i mere end én måned, som ikke har lyst til at få et arbejde igen. Der findes ikke nogen som reelt set ikke vil arbejde" (Bente: Fokusgruppe B).

Bente uddyber endvidere at det stresser hende at være ledig og at selvom man måske ikke umiddelbart kan se det udefra, så følelser det *"som at være lukket inde"*, hvilket udelukkende er sjovt i starten og derefter meget hurtigt bliver uudholdeligt. Hun tilføjer endvidere:

"Selvfølgelig er det dejligt en uge, eller lidt mere, hvor man har tid til at have besøg, og have lidt mere tid til sig selv. Men hvis nogen kan holde det ud mere end en måned.. jeg kan ikke. Jeg er allerede i dårlig humør. Jeg har raskmeldt mig for halvanden måned siden, jeg skal bare finde mig et arbejde. Jeg ved godt jeg ikke må, men det skal jeg bare. [...] Jeg kan bare ikke sidde der hjemme. (Bente, Fokusgruppeinterview B)

Forståelse og fordomme

Ud fra samtlige informanternes beretninger står det klart at man som ledig ofte møder udfordringer igennem omgivelsernes meninger om deres position som ledige. Dette være sig henholdsvis i to modpoler i form af fordomme eller forståelser. I fokusgruppeinterview A, synes Andrea netop at ramme denne problemstilling med følgende beskrivelse:

"...Og jeg ved godt at man ikke er den eneste i hele verdenen som er arbejdsløs, men jeg synes også det der med, mange gange når man er til et eller andet, så er det første folk spørger om: Nå hvad laver du så?" (Andrea, Fokusgruppeinterview A)

Alle de tre andre fokusgruppedeltagere giver Andrea ret i denne betragtning og medtykker at det netop er én af de udfordringer, de som ledige ofte oplever i deres hverdag, nemlig at skulle redegøre for deres position i samfundet som værende dagpengemodtager. Ifølge Goffman kan denne egenskab synes miskrediterende og dermed betyde tab af status og i værste tilfælde mistet identitet for den pågældende, hvormed individet oplever en samfundsmæssig uddifferentiering og en stigmatisering.

Dog synes de informanter der deltog i de tre fokusgrupper ikke at have en oplevelse af blive miskreditteret af det omgivende samfund. En af informanterne udtaler sig meget klart til denne problematik og fejer ihverfald alle kortene af bordet, for at hun skulle være en potentielt stigmatiseret person:

"Jamen det har jeg faktisk ikke tænkt over. Jeg oplever ikke noget negativt omkring det eller at man føler sig stemplet eller noget, men altså nu er jeg også den der type, at jeg er fucking ligeglad. Så jeg oplever det ikke, fordi jeg hviler i mig selv og så har jeg ikke øje for det, kan man sige" (Anne, Fokusgruppe A).

Anne forkaster dermed fremdeles den forforståelse som især medierne har bidraget til, om at dagpengemodtagere er "undermennesker" og lever med ringe grad af identitetsdannelse som følge af stigmatisering. Andre informanter har gjort sig følgende overvejelserne angående samme problemstilling, om hvad omgivelserne tænker om en dagpengemodtager:

Andrea: *"Jeg har i hvert fald tænkt lidt over at mens jeg har selv har arbejdet, at [...] det er godt nok godt at du har et arbejde, et eller andet med at man sådan inde i sig selv tænker "det er ikke mig", men nu ER det mig der står i det, ikke også.. Og SÅ tænker jeg, at nu tænker de andre sådan. Fordi nu har de arbejde.*

Annika: *"Jeg tror måske også lidt at man selv har tænkt det der at man måske selv, før man selv blev arbejdsløs, at der var jo jobs osv. Og så tænkte man sådan lidt "Ej, men hvor svært kan det være?", men altså.. "Man må da kunne finde et arbejde, ikke også?" Nu, skal jeg lige love for, at den trækker jeg godt nok i mig" (Annika og Andrea i dialog, Fokusgruppe A).*

I disse eksempler, vil man i højere grad argumentere for at dagpengemodtagere kan have sværere ved at opnå anerkendelse i samfundet end en samfundsborger som er i arbejde og ifølge arbejdnormen dermed bidrager med deres pligt til at opretholde samfundsordenen.

Oplevelsen af at føle sig dum er, eller "at stå med hatten i hånden" er endvidere en oplevelse som flere af informanterne beretter om indenfor emnet om omgivelsernes forståelser og/eller fordomme.

"Jamen jeg følte mig dum, jeg følte mig simpelthen dum fordi jeg ikke havde forstået at jeg skulle gå ind på [en landsdækkende servicestation]'s hjemmeside, men jeg var hjemme at læse annoncen igennem eller selve jobannoncen og der stod ikke nogen steder at man skulle gå ind på deres hjemmeside og søge jobbet. [...] Hvordan kunne jeg vide det? Jeg følte mig da dum da jeg stod der ude med det her brev i hånden ikke også." (Andrea, Fokusgruppeinterview A).

Her er det igen den manglende anerkendelse af informanten som person, som skaber problemstillingen, idet hendes identitetsdannelse skabes i den interaktion, hvori hun møder

det andet menneske, som tilsyneladende ikke anerkender hendes position som arbejdsløshed i særlig høj grad, men som derimod kan forestilles at have anset hendes ledighed som værende en karaktermæssig fejl ved hendes person og dermed allerede på forhånd har miskrediteret hende.

Denne antagelse kan da også argumenteres for at være den bagvedliggende grund til at flere informanterne beretter om, at de helst ikke vil fortælle hvad de laver, men for eksempelvis synes det er nemmere blot at sige at de holder sommerferie. En af deltagerne fortæller endda hvordan han i starten af sin ledighedsperiode følte så stor skam ved at være arbejdsløs, at han altid parkerede langt væk fra jobcenteret, når han skulle til møder derinde, for ikke at blive genkendt som værende dagpengemodtager (Bjarne, Fokusgruppe B). Dette er et godt eksempel på Goffmans teori om at passere som potentielt stigmatiseret og derved at søge at opretholde sin identitet, på trods af de udfordringer, som samfundet stiller dagpengemodtagerne.

Flere af informanterne udtaler dog, at selvom samfundets generelle syn på de ledige, godt kan stresse dem lidt i hverdagen, så er det ikke en af deres største bekymringer i hverdagen. En mener tilmed at finanskrisen har været medvirkende til at samfundets fordomme overfor arbejdsløse synes at være reduceret de senere år:

"Det med finanskrisen, det kan man stadig dække sig ind under, men jeg synes også det er svært" (Anne, Fokusgruppe A).

En anden udtaler ligeledes at det ikke er samfundet syn, som bekymrer ham ved ledigheden i hverdagen, tværtimod:

"Man oplever ikke at folk rynker på næsen af en eller synes at man er et "doven [...] Jeg synes det eneste negative man mærker er fra dem, der er i arbejde og som er måske lidt misundelige over man bare går dagen lang. Det er det eneste negative jeg synes man mærker" (Carsten, Fokusgruppeinterview C).

Men ovenstående citat kan man argumentere for at de dagpengemodtagere som har deltaget i denne undersøgelse, i hvert fald ikke lader til at have samme opfattelse af de udfordringer som de møder i samfundet, som jeg indledningen redegjorde for jf. mediernes hårde retorik.

Tværdigmod udtaler en anden dagpengemodtager meget rammende, at hun ikke oplever at andre dømmer hende på baggrund af hendes position som ledig, men at hun derimod tror at de ledige ofte dømmer dem selv (Andrea, Fokusgruppe A).

Fremtidsforestillinger

I henhold til de overvejelser informanterne gjorde sig om fremtiden og de udfordringer denne måtte bringe, må man konkludere at de var gode til at opretholde et positivt sind. Samtlige informanter synes at have en vis optimisme omkring deres fremtid og den synes ikke at være indenfor denne problemstilling, udfordringerne synes at tynde dem.

Dog blev der talt meget om hvilke muligheder der kunne skabe jobs og dermed få dem ud af ledigheden og igen var informanterne enige om at det handlede om såvel et godt netværk, som at man formår at bevare optimismen. Den gængse holdning synes at være at man er nød til at stole på at der også kommer et job til en selv og så ellers forsøge at forholde sig positivt til fremtiden for at opretholde sin identitet i samfundet (Fokusgruppe A).

En af informanterne var end dog så positivt stemt, at han med et smil på læben forklarede hvordan han var blevet ringet op og kaldt til en jobsamtale i forbindelse med en stilling, hvor der havde været 131 ansøgninger og havde oplevet denne som en enorm anerkendelse af ham som person, taget i betragtning af hans manglende erfaring og hans alder: *"Det var fantastisk"* (Casper, Fokusgruppeinterview C).

Det bedste og det værste ved at være ledig

Når enden på fokusgruppeinterviewene var ved at nærme sig, bragte jeg med inspiration fra Birte Bech-Jørgensen to afrundende problemstillinger på banen; *hvad er det bedste ved at være ledig? og hvad er det værste ved at være ledig?* Dette skete helt lavpraktisk for at sikre mig, at informanterne ikke sad og brændte inde med en vigtig pointe, i henhold til undersøgelsens problemstilling. Dette viste sig da også at kaste nogle nævneværdige beretninger af sig og for at starte med de positive oplevelser ved at være arbejdsløs i det moderne samfund, så nævnede de i flæng at de havde langt flere ressourcer til rådighed overfor familien og at de simpelthen så mere til deres familier, nu hvor de rent praktisk har mere tid:

"Jeg ser mere til min. Jeg kan bedre, er der noget med ungerne eller et eller andet, jeg kan altid køre. [...] Du ser mere op til at besøge dine forældre i hverdagen. Hvis de inviterer til et eller andet, det er sådan set bedre. Det er en fordel ved at være arbejdsløs, vil jeg sige, den eneste. (Bjarne, Fokusgruppeinterview B).

Bjarnes afsluttende kommentar peger dog på at det er i problemstillingen angående *"hvad der er det værste ved at være ledig"* de ledige oplever udfordringer i hverdagen. Det er det værste i verden at være arbejdsløs. Og for at følge op på de gennemgående oplevelser af udfordringer ved at være ledige, som informanterne har berettet, synes det især at være det at oplevelsen af stress, som følge af alle de krav man skal leve op til som dagpengemodtager, der har fyldt mest hos de informanter som deltog i denne undersøgelse. Et meget direkte eksempel på dette findes i det følgende citat:

"Det er de regler der er i forhold til, hvad jeg måtte og ikke måtte. [...] Der var mange ting jeg måtte afvikle først og hvad jeg måtte eje. Havde jeg nok timer til overhovedet at komme på den lave dagpengesats. [...] Endelig de her krav. Havde jeg ikke haft revisor på så havde jeg skudt mig selv. Det var ikke noget jeg selv kunne styre" (Bjarne, Fokusgruppeinterview B).

I dette eksempel, hvor situationen givetvis er sat lidt på spidsen, må man kunne argumentere for at informanten i hvert fald har oplevet så grelle udfordringer ved at være ledig, at det har haft betydning for såvel hans selvopfattelse, som hans eksistensgrundlag.

Konklusion

Jeg har i nærværende speciale forsøgt at undersøge hvilke udfordringer ledige dagpengemodtagere oplever i et samfund, hvor arbejdernormen hersker og enhver skal kunne forsørge sig selv og sine, til trods for den økonomiske krises indvirkning på konjunkturerne og at arbejdsløshed må sandes at være et allestedsnærværende fænomen i det nuværende danske samfund.

Det har undersøgelsen igennem været mit klare mål, at give et indblik i hvilke udfordringer dagpengemodtagerne reelt set oplever i deres hverdagsliv, uafhængigt af hvad medierne og politikerne postulerer via dagspressen. Som resultat af undersøgelsen synes jeg at kunne konkludere at det er anderledes liv der leves som dagpengemodtagere, end det liv som medierne fremstiller, jf. diskussionen i *Indledningen*. Ud fra analysen fremstår det at nogle ledige oplever at de bliver meget påvirket af de nye udfordringer, de står overfor i deres hverdagsliv som dagpengemodtagere i et samfund med en stærk arbejdernorm, mens andre giver udtryk for at de slet ikke har været mærket af oplevelsen af stress eller pres fra omgivelserne i samme grad. Og det synes ud fra denne undersøgelse at kunne konkluderes, at det billede medierne tegner, er sat meget på spisen, når de fremstiller dagpengemodtagernes udfordringer, samt hvorledes de danske ledige formår at håndtere de udfordringer de stilles overfor.

Jeg kan ud fra undersøgelses resultater ikke fremdrage noget endegyldige eller generaliserende svar på problemstillingen, om hvilke udfordringer de ledige oplever som værende dem der fylder mest, idet dette har vist sig at være meget individuelt fra person til person. Jeg kan derimod fremhæve nogle af de oplevelser, som ifølge undersøgelsens resultater oftere synes at være presserende for de ledige, samt påpege i hvilken grad de ledige, ud fra de teoritekniske begreber, synes at håndtere disse udfordringer, hvilket kan bidrage med en ny indsigt på dette område, som forhåbentlig kan lede til endnu større fokus på ledighedens problematikker, hvilke må antages at forsætte med at eksistere i det moderne samfund og til stadighed skabe udfordringer for samfundet såvel som dettes borgere.

Jeg kan i denne forbindelse konkludere at de ledige som har deltaget i denne undersøgelse i overvejende grad *ikke* føler sig hverken stemplet eller stigmatiseret af deres omgivelser,

hvilket ellers synes at være en af de eller mest fremtrædende problemstillinger i mediebilledet. Den form for skam som de ledige som oftest har oplevet ved at være ledig, har dybest set beroet i deres egne forestillinger, om deres medmenneskers syn på dem og altså ikke de faktiske oplevelser med deres omgivelser.

De udfordringer ved at være ledige i det moderne samfund, som har fyldt mest hos de dagpengemodtagere som har deltaget i fokusgruppeinterviewene, kan derimod konkluderes at gå mere på de forandringer som ledigheden medfører. De ledige har, jf. Honneths teori om anerkendelse, berettet hvorledes det har været svært at definere dem selv og deres liv, uden et arbejde at stå op til hver dag. Ligeledes har de oplevet frustrationer i forbindelse med ledigheden, som stemmer overens med teori af Richard Sennetts problematikker om identitetsdannelse i det moderne samfund. Og slutteligt kan jeg ud resultaterne af denne undersøgelse konkludere, at det for flere af dagpengemodtagerne har været en stor udfordring at bevare strukturen i hverdagen, hvilket samtidig er blevet fremhævet som noget af det allervigtigste, i de lediges håndtering af livet som dagpengemodtagere og jf. teori af Hochschild.

Perspektivering og kritiske overvejelser

Undervejs i forløbet med at udfærdige dette speciale har jeg som forsker haft mange refleksioner over hvorledes jeg opnåede den mest optimale besvarelse af problemstillingen. Ligeledes er undervejs opstået mange overvejelser omkring metoden for undersøgelsen. Herfor følger der en kort diskussion af de væsentligste refleksioner, jeg har gjort mig efter undersøgelsen er tilvejebragt.

I henhold til anvendelsen af fokusgruppeinterviews som metode, har jeg undersøgelsen igennem, anset det som værende en yderst anvendelig og overskuelig metode, til at tilvejebringe nyttige data indenfor det givne tidsperspektiv. Jeg må dog erkende at det i et andet tidsperspektiv, ville have været ønskværdig at kunne inddrage flere metoder til at undersøge den givne problemstilling, netop da det handler om et socialt fænomen, som i den grad kan være vanskeligt at "sætte i bås".

I så fald man hælder til de mere positivistiske eller realistiske dele af videnskabsteorien, ville man argumentere for at denne problemstilling med fordel kunne være undersøgt ved hjælp af metodetriangulering, hvor kombinationen af flere metoder kan bidrage til at højne undersøgelsens validitet og generaliserbarhed (Halkier 2008: 15). Ved en sådan metodetriangulering ville man ved hjælp af at indhente flere former for data om det samme emne, i dette tilfælde de lediges oplevelser af udfordringer i hverdagen, kunne tjekke dataenes indbyrdes pålidelighed. For eksempel ville man ved at kombinere fokusgruppeinterviews med enkelte interviews, kunne "tjekke" hvorvidt informanterne gav udtryk for de samme oplevelser af eksempelvis oplevelsen af stress, uanset om de havde hørt de andre informanternes udsagn eller ej, hvilket jeg netop var inde på problematikken om i afsnittet om *Fokusgruppeinterviews*. Denne mulighed for at "tjekke" dataenes pålidelighed må erkende at jeg ikke har haft mulighed for at afgøre, da jeg udelukkende har arbejdet med dataene fra fokusgruppeinterviewene og altså ikke har haft data om emnet, indhentet ved yderligere metoder. Det væsentlige i denne problematik synes dog at være at jeg som forsker har erkendt såvel styrker som svagheder ved den anvendte metode og dermed forstår dennes begrænsninger.

Litteraturliste

Fra World Wide Web:

Avisen 2013: "*Hold nu kæft ledige – Ledige trætte af dovensvinere*" Sidst set på World Wide Web d. 07.04.2013: http://www.avisen.dk/hold-nu-kaeft-ledige-traette-af-dovensvinere_207733.aspx

Beskæftigelsesministeriet 2013, a: "*Betingelser for at modtage dagpenge*" Sidst set på World Wide Web d. 07.04.2013: "<http://bm.dk/beskaeftigelsesomraadet/ydelser/dagpenge/betingelser%20for%20dagpenge.aspx>

Beskæftigelsesministeriet 2013, b: "*Om at være arbejdsløshedsforsikret i Danmark*" Sidst set på World Wide Web d. 07.04.2013: http://bm.dk/~media/BEM/Files/Dokumenter/Beskaeftigelsesomraadet/dagpenge/aforsikret_dk_081105.ashx

Danmarkshistorien 2013: "*Arbejdsløshedskasseloven 1907*" Sidst set på World Wide Web d. 07.04.2013: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/lov-om-anerkendte-arbejdsloeshedskasser-1907/>

Den Store Danske (DSD) 2013, a: "*Arbejdsløshed*". Sidst set på World Wide Web d. 07.04.2013: http://www.denstoredanske.dk/Erhverv_karriere_og_ledelse/Erhvervsliv/Arbejds%C3%B8shed/arbejds%C3%B8shed

Den Store Danske (DSD) 2013, b: "*Arbejdsløshedsforsikring*". Sidst set på World Wide Web d. 07.04.2013: http://www.denstoredanske.dk/Erhverv%2c_karriere_og_ledelse/Erhvervsliv/Arbejds%C3%B8shed/arbejds%C3%B8shedsforsikring

Danmarks Statistik (DST) 2013: "*Stort set uændret ledighed*": Sidst set på World Wide Web d. 02.04.2013: <http://www.dst.dk/pukora/epub/Nyt/2013/NR167.pdf>

Haunstrup, Pernille Hummelshøj; Nielsen, Mette; Clausen, Gitte Lykke (2012): "*Psykosociale konsekvenser af arbejdsmarkedsmarginalisering*" <https://www.ucviden.dk/student->

portal/files/10482708/Den_endelige_opgave_F_RDIG.pdf, Sidst set på World Wide Web d. 10. maj 2013

Min A-Kasse 2013: "Tonen er for hård i den offentlige debat", Sidst set på World Wide Web 06.02.2013: <http://www.min-a-kasse.dk/arbejdslose-tonen-er-for-hard-i-den-offentlige-debat>).

Morgenavisen Jyllandsposten 2012: "Indland", Morgenavisen Jyllandsposten torsdag d. 9. maj 2013 <http://www.jyllands-posten.dk/protected/premium/indland/ECE5447457/efter-dagpengereform-ledigheden-skulle-falde-nu-falder-de-ledige/>

Nordjyske Stiftstidende 2013: "Erhverv", Nordjyske stiftstidende søndag d. 19. maj 2013 <http://www.nordjyske.dk/soeg.aspx?&q=mange%20nordjyder%20mister%20dagpenge&p=0&f=&t=>

Nørgaard, Britta (2005): "Axel Honneth og en teori om anerkendelse" Tridsskrift om socialpædagogik nr. 16. Sidst set på World Wide Web d. 01.04.2013: <http://www.socialpedagogik.dk/pdf/N%F8rgaard%20-%20Axel%20Honneth%20og%20en%20teori%20om%20anerkendelse.pdf>

Socialforskningsinstituttet (SFI) 1999: "Danskere på fuldtid – deres faktiske og ønskede arbejdstid" Sidst set på World Wide Web d. 10.04.2013: <http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Billeder/medarbejderfotos/jens1.pdf>

Sociologi, Aalborg Universitet 2013: "Ethiske retningslinjer" Sidst set på World Wide Web d. 5. juni 2013: http://sociologi.samf.aau.dk/fileadmin/user_upload/dokumenter/Studieh%C3%A5ndbog/7_etik.pdf

Bøger:

Bauman, Zygmunt 2000: "Flydende modernitet". København: Hans Reitzels Forlag

Bech-Jørgensen, Birte (1995): "Når hver dag bliver hverdag", København. Akademisk Forlag

Bo, Inger Glavind (2008): *At tænke socialpsykologisk*. 1. udgave, 1. oplag. Akademisk Forlag.

De Vaus, David (2007): *"Research Design in Social Research."* Sage Publications.

Gilje og Grimen, Harald, Nils(2002), *"Samfundsvidenskabernes forudsætninger. Indføring i samfundsvidenskabernes videnskabsfilosofi"*, Hans Reitzels Forlag

Goffman, Erving (2009), *"Stigma. Om afvigeres sociale identitet"*, Gyldendal

Halkier, Bente (2008): *"Fokusgrupper"*, 2. Udgave, Forlaget Samfundslitteratur.

Haviv, Joel (2007): *"Medarbejder eller modarbejder. Religion i det moderne arbejdsliv"*, 2. Udgave, Forlaget KLIM

Hochschild, Arlie Russell (2003) *"Tidsfælden. Når familien bliver arbejde og arbejdet bliver familie"*, Academica

Honneth, Axel (2003): *"Behovet for anerkendelse"*, København. Hans Reitzels Forlag

Jacobsen, Michael Hviid; Tonboe, Jens 2004: *"Arbejds samfundet. Den beslaglagte tid og den splittede identitet"*, Hans Reitzels Forlag.

Jørgensen, Anja (2008), *"Hermeneutik, fænomenologi og interaktionisme – tre sider af samme sag?"* Side 221- 244 i Jacobsen, Michael Hviid og Pringle, Keith (red.), *At forstå det sociale*, Akademisk Forlag

Korsnes, Olav; Brante, Thomas og Andersen, Heine 2007: *"Leksikon I Sociologi"* Akademisk Forlag, 2.udgave, 1. oplag. København.

Kvale, Steiner & Brinkmann, Svend (2009), *"Interview, Introduktion til et håndværk"*, Hans Reitzels Forlag

Layder, Derek (1998): *"Sociological Practice: Linking Theory and Research"* Sage

Sennett, Richard (1999): *"Det fleksible menneske. Eller arbejdets forvandling og personlighedens nedsmeltning"* Forlaget Hovedland

Yin, R. K. 2009: "*Case Study Research*", SAGE Publications, London

Bilagsoversigt:

Bilag 1:

Fokusgruppeinterview, præsentation og rekruttering af informanter

- Jeg hedder Mathilde Pape Madsen og er 10. semester studerende på Sociologistudiet ved Aalborg Universitet.
- Jeg skriver pt. speciale i sociologi, omkring de udfordringer som dagpengemodtagere møder i hverdagen, i et samfund hvor der hersker en norm der fordrer at alle arbejdsdygtige personer helst skal være i arbejde og skal kunne forsørge sig selv og deres familie.
- Med begrebet udfordringer mener jeg de problematikker man som ledig, møder i hverdagen. Dette kan være lige fra de helt lavpraktiske udfordringer i hverdagen, såsom i forbindelse med jobsøgningen til mere eksistentielle problematikker, med hensynet til f.eks. familieliv eller lignende.
- Derfor er jeg meget interesseret i at høre jeres meninger, holdninger og oplevelser med livet som ledig, og vil derfor høre om der er nogle som har lyst til at deltage i et en fokusgruppe her efter mødet, hvor vi skal diskutere disse udfordringer i en lukket gruppe af cirka fire personer.
- I har nu noget ventetid inden jeres personlige samtaler med jeres sagsbehandler og jeg afholder derfor fokusgruppen umiddelbart herefter (evt. med tid til 5 min. pause til toiletbesøg/rygepause) og så er jeres sagsbehandler klar til at tale med jer bagefter fokusgruppeinterviewet.
- Jeg vil gerne pointere at **alle kan deltage** og at der ikke vil være nogen svære spørgsmål. Det handler udelukkende om at vi skal få en dialog i gang, omhandlende de udfordringer man oplever ved at være dagpengemodtager, for eksempelvis hvordan

hverdagen forløber, når man er jobsøgende. Alles mening er derfor lige vigtig og der er ikke nogle svar, som er mere rigtige eller forkerte, end andre.

- Jeg skal pointere at jeg *ikke* er tilknyttet Jobcenteret, men at jeg udelukkende er interesseret i deres meninger og holdning til brug på forskningsmæssig baggrund på Aalborg Universitet og at alle som deltager selvfølgelig fremstår helt anonyme i undersøgelsen jf. forskrifter om etik fra Aalborg Universitet.
- *Eventuelle spørgsmål fra informanterne*

Bilag 2:

Interviewguide

Interviewguiden er anvendt som en retningsgiver forud for afholdelse af de tre fokusgrupper, for at sikre at dagsordenen var nogenlunde den samme ved hver interaktion. Det er vigtigt at påpege at jeg har valgt at bruge guiden, som et hjælperedskab og at fokusgrupperne hovedsageligt har været løst strukturerede for at indfange så bredt et spekter af data om det undersøgte fænomen som muligt.

Temaer for undersøgelsen som nedenstående hovedspørgsmål er udarbejdet på baggrund af:

- Identitetsdannelse
- Stigmatisering
- Anerkendelse
- Håndteringer og strategier i hverdagen og familielivet

Indledning i fokusgruppeinterviewet inden selve starten:

Først forekommer der indledningsvis en gentagelse af den ovenstående *Præsentation af fokusgruppeinterviewet* samt en kort beskrivelse af hvad min undersøgelse handler om. Grunden til den beskrivelse kun er grundt, er at jeg på samme tid ønsker at informanterne ved hvad de siger ja til at deltage i, samtidig med at de ikke når at sondere for meget over problemstillingen og derved skabe yderligere forudfattede meninger om problemstillingen (Halkier 2008: 31).

Endvidere indhenter jeg samtykke fra samtlige informanter, til at fokusgruppeinterviewene må optages på lydfiler til senere databehandling. Informanterne informeres om at alle navne og lignende, vil blive anonymiseret i den endelige rapport og undersøgelse vil foregå under fuld fortrolighed jf. de udskrevne regler om etik fra Aalborg Universitet.

Herefter foretager jeg endnu engang en kort præsentation af mig selv og min opgave som ordstyrer og jeg præciserer nogle få regler for talerum under fokusgrupperne, udfærdiget på baggrund af inspiration fra Bente Halkiers bog: *"Fokusgrupper"* (2008):

- *"Det er vigtigt at alle deltagere i fokusgruppen får mulighed for at komme med deres meninger og holdninger, så vi skiftes til at tale og forsøger så vidt det er muligt ikke at*

afbryde hinanden. Alles meninger er lige værdifulde, så prøv at lyt til hinanden, de andre kan måske give jer tanker, som i så kan tilføje efterfølgende. Ræk eventuelt hånden op, hvis I bliver for mange om ordet, så skal jeg forsøge at styre dagsordenen”.

Præsentationsrunde af informanterne:

- *”Først vil jeg gerne at vi tager en præsentationsrunde af Jer deltagere, hvor i hver især lige fortæller jeres: Navn, Alder, Jeres civilstand, om i er gift eller samboende, uddannelse/tidligere beskæftigelse og varigheden af Jeres ledighedsperiode”.*

Hovedspørgsmål til fokusgruppeinterviews:

Udfordringer

- Hvilke udfordringer ved at være ledig, fylder mest i Jeres hverdag og i Jeres bevidsthed?
- Hvordan opleve i forandringer i hverdagen og hvordan håndtere i disse?
- Hvordan oplever i uvished overfor fremtiden som ledig?
- Er der noget som kan stresse jer ved at være ledig?
- Hvordan oplever i adskillelsen fra tidligere sociale fællesskaber på arbejdsmarkedet?
- Hvordan oplever i samfundets generelle syn på ledige?

Motivation

- Hvad virker motiverende for jer, for at få jeres hverdagsliv til at fungere som ledig?
 - Struktur
 - Rutiner
 - Aktivering
- Hvad kan i værste fald virke demotiverende for jeres hverdagsliv som ledig?
 - Stress
 - Uvished
 - Forandringer
- Hvad gør i jer af forestillinger om fremtiden?

Konkretisering:

- Hvad er det bedste/ det værste ved at være ledig?

Stikord til refleksioner indenfor emnet ledighed:

- Ansvar
- Uvished
- Forandringer
- Stress
- Fremtidsforestillinger
- Fordomme

Opfølgningsspørgsmål (Launsø m.fl. 2005):

- Fastholdelse, såsom at moderator nikker, holder øjenkontakt med videre.
- Detaljeorienterede spørgsmål såsom: *hvem, hvad, hvor, hvordan?*
- Illustrationsspørgsmål såsom, at bede om et eksempel på det sagte.
- Opklaringsspørgsmål såsom at bede deltagerne om at afklare det sagte.
- Kontrastspørgsmål, hvor moderator leverer et modsat synspunkt, der således "kan spilles bold op ad"

Bilag 3:

Uddrag af mailkorrespondance med kontaktpersonen ved Aalborg Jobcenter.

Mail fra kontaktperson Thomas Stampe, ansat ved Aalborg Jobcenter, d. 15. maj 2013, kl. 11.55:

"Hej Mathilde.

Jeg har nu diskuteret mulighederne omkring at bede de ledige om at stille op til dine fokusgruppeinterviews og vi er kommet frem til en lidt anden fremgangsmåde, end den vi talte om på vores tidligere møde.

De ledige opfatter jobcentret som en myndighed, som i flere tilfælde kan medvirke til sanktioner osv. – også i forhold til deres forsørgelsesgrundlag. Derfor er vi nødt til, at det er dig, der spørger de ledige, om de ønsker at medvirke i undersøgelse. På den måde kan der ikke stilles spørgsmålstejn ved jobcentrets/myndighedens rolle. I den forbindelse er det vigtigt at pointere, at det er frivilligt og den efterfølgende undersøgelse er anonym osv.

Mine kollegaer og jeg er dog sikre på at der nok skal være velvillighed til at stille op til dine interviews, også selvom at de ledige først for information om det på selve dagen.

Du er velkommen til at deltage i vores informationsmøder på følgende datoer og derefter afholde dine fokusgrupper:

- D. 18. juni kl. 09.30*
- D. 2. juli kl. 09.30*
- D. 9. juli kl. 09.30*

Hvis datoerne ikke passer dig, bedes du melde tilbage snarest.

Mvh.

Thomas Stampe"

Bilag vedlagt på cd-rom:

Transskribering af Fokusgruppeinterviews:

- Fokusgruppeinterview A
- Fokusgruppeinterview B
- Fokusgruppeinterview C

Lydfiler med de optagede fokusgruppeinterviews

- Lydfil 1: Fokusgruppeinterview A
- Lydfil 2: Fokusgruppeinterview B
- Lydfil 3: Fokusgruppeinterview C